

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

DR. VIKTORAS GIDŽIŪNAS, O. F. M.

VIENUOLIJOS LIETUVOJE
IX-XV AMŽIAI

Atspaudas

iš

L. K. M. Akademijos *Suvažiavimo Darbų* VI t.

243-275 psl.

DR. VIKTORAS GIDŽIŪNAS
ARCHIVAS

Roma 1969

Kazimierius Pankus

Brooklyn, NY
1977. XII. 16

Tevas Viktoras Giedraitis

VIENUOLIJOS LIETUVOJE

IX-XV AMŽIAI

Visuose krikščioniškuose kraštuose vienuolijos yra suvaidinusios didelį vaidmenį ir istorijos gyvenimo tekmėje yra išpaudusios galias žymes. Tokias reikšmingas žymes vienuolijos yra palikusios ir Lietuvoje. Lietuvoje amžių bėgyje savo vienuolynus ar bent ryšius su lietuvių kiltimis turėjo šios vienuolijos: augustinjonai, šv. Augustino atgailos kanauninkai, bazilijonai, benediktinai, bonifratrai, cistersai, domininkonai, jėzuitai, kamalduliai, karmelitai, kanauninkai regularai, kartūzai, komunistai (Pinske), pranciškonai — visos keturios šakos: (konventualai, observantai, reformatai ir kapucinai), misijonieriai — vincentiečiai, paulinai, pijoriai, rezurekcionistai, rokitai, saleziečiai, teatinai ir trinitoriai. Nuo vyriškųjų neatsiliko ir moteriškos vienuolijos. Lietuvoje veikė šios moterų vienuolijos: seserų bazilijonių, benediktinių, bernardinių, brigitiečių, domininkonių, gailestingųjų, karmeličių, kazimieriečių, kotriniečių, Marijos aplankymo, Nekalto Prasiidėjimo, marijavičių (*Mariae vitae*), pranciškonų, vizitiečių, vincentiečių — šaritkų, širdiečių ir šv. Kryžiaus. Jei pridėtume dar vokiečių ordiną, tai istorinėje Lietuvoje yra veikę 27 vyrų ir 17 moterų vienuolijų, nekalbant jau apie slaptas moterų kongregacijas, kurių visai čia nesuminėjau.

Daugelis čia suminėtų vienuolijų turėjo po kelias dešimtis vienuolynų su keliais šimtais vienuolių, o kelios tik po vieną su keliolika ar keliom dešimtim vienuolių. Vienos jų buvo daugiau reikšmingos, kitos mažiau. Daugelis jų turėjo pradžios, amatų, namų ruošos, žemės ūkio ar net aukštesniausias mokyklas, pavyzdžiui, Vilniaus Akademiją, laboratorijas, observatorijas, botanikos sodus, šiltadaržius, pavyzdingus ūkius, bibliotekas, gražius vienuolynus ir bažnyčias, kur buvo sutelkta daug vertingų mokslo veikalų ir meno kūrinių. Turėjo garsių rašytojų, poetų, mokslininkų, dailininkų ir švento gyvenimo vienuolių, kurių garsas yra pasiekęs net kitus kraštus.

Pradžioje man buvo pasiūlyta daug platesnė tema, būtent: *Vienuolijų reikšmė Lietuvoje*. Ją nagrinėjant būtų reikėję sintezėn sutraukti visų vienuolijų istoriją, iškeliant jų reikšmingesnius

darbus nuo pradžios iki mūsų dienų. To nebuvo įmanoma padaryti trumpame pranešime, dėl to pasirinkau trumpesnę laikotarpį ir savo temą pavadinau *Vienuolijos Lietuvoje IX-XV amžiuje*, ir tai daugiausia joje nagrinėju tik vienuolių veiklą Lietuvos krikščioninimo darbe, visai neliesdamas jų vidinio gyvenimo bei įnašo į lietuvių kultūrą.

Šiai temai gvildinti pagrindiniai šaltiniai yra įvairios kronikos, patalpintos *Scriptores rerum Prussicarum*, *Scriptores rerum Livonicarum*, *Scriptores rerum Polonicarum* ir *Monumenta Poloniae Historica* rinkiniuose. Kiti oficialūs dokumentai surinkti ir patalpinti specifiniuose ir bendruose rinkiniuose: *Bullarium Fratrum Praedicatorum*, *Bullarium Fratrum Minorum*, bei Theiner, Bunge, Seraphim, Ptašnik ir Lemmens leidiniuose. Literatūros šiuo klausimu beveik visai neturime. Lenkiškai ir vokiškai apie atskiras vienuolijas yra rašę šie autoriai: Lemmens, Kantak, Bogdalski, Wolynek, Barącz ir kiti. Lietuviškai ši tą galimą rasti Valančiaus, Ivinskio, Šapokos, Jakšto ir kitų studijose, kur tik praeinamai paliečiami vienuoliai.

1. PIRMIEJI VIENUOLIŲ SUSITIKIMAI SU LIETUVIAIS

Lietuvos christianizacijos darbe daugiausia pastangų ir rūpesčio yra įdėję įvairių vienuolijų vienuoliai. Pats lietuvių ir jiems giminingų kilčių vardas dažniau istoriniuose šaltiniuose atsiranda tik vienuoliams susitikus su lietuvių kiltimis. Jų gi visų lankymosi tikslas lietuvių gyvenamose srityse buvo noras pagonis patraukti į krikščionybę.

Prieš vienuolių įsikūrimą Lietuvoje, jie įsteigė savo misijas kaimyniniuose kraštuose ir iš jų tiesioginiai ar netiesioginiai pradėjo veikti Lietuvoje. Tokia padėtis tęsėsi nuo 831 iki 1387 m., dėl to čia reikia kalbėti apie vienuolius kaimyniniuose kraštuose.

1. *Bandymai atversti kuršius, prūsus ir jotvingius*. — Pirmieji kuršių, prūsų ir jotvingių misininkai buvo benediktinai. Yra tvirtinama, kad Danijos ir Švedijos apaštalas, šv. Ansgaras (801-865), benediktinas, popiežiaus Grigaliaus IV 831 m. paskirtas Hamburgo ir Bremeno arkivyskupu ir šiaurės kraštų vikaru, buvo atvykęs į Kuršą ir jame skelbęs Kristaus mokslą¹. Nežinia, kuo remiantis *Lietuvių Enciklopedijoje* tiesiog sakoma, kad jis Kuršę įkūręs Pilteno vyskupiją².

¹ RIMBERTAS, *Vita S. Anscarii*, 1864 et 1884 (*Scrip. rer. Suecicarum*, II).

² *Lietuvių Enciklopedija*, I (1953), 195 psl.

Vėliau, X amžiaus gale, Pragos arkivyskupas Adalbertas-Vaitiekus su benediktinų ordino broliais atvyko krikštyti Priegliaus upės žiotyse gyvenančių prūsų. Prūsuose misijų darbas jiems nesisekė, greičiausia dėl to, kad jie nemokėjo kalbos ir nepažinojo krašto papročių. Nегana to, jie buvo apsistoję šventame miške, kur joks svetimšalis negalėjo įžengti. Tai patyrę, prūsai užpuolė Adalbertą ir du jo palydovu 997 m. balandžio 23 d. ir nužudė. Apie tai patyręs mozūrų kunigaikštis Boleslovas išpirko kankinių kūnus, o Bažnyčia Adalbertą paskelbė šventuoju ³.

Adalbertui žuvus, misijoms į jotvingių kraštą 1008 m. su 18 reformuotų benediktinų-kamaldulų išvyko Bonifacas-Bruno. Misijų darbe, deja, ir ši ekspedicija neturėjo pasisekimo. Pagaliau, ir Bonifacas-Bruno, kaip ir Adalbertas, su visais misininkais 1009 m. vasario 14 d. netoli Prūsijos sienos buvo jotvingių užpultas ir nužudytas ⁴. Tada kankinių kūnus vėl išpirko Mozūrų kunigaikštis Boleslovas, o Bažnyčia Bonifacą-Bruno paskelbė šventuoju ⁵.

2. *Augustinijonai ir cistersai Livonijos misijose.* — Antroje XII amž. pusėje vokiečių pirkliai Dauguvos upe pradėjo į rytus gabenti savo prekes. Tada jie Dauguvos krantuose įkūrė pastovių stočių ir miestelių. Su pirkliais atvykdavo čia ir vienas kitas kunigas vienuolis ir, aptarnaudamas vokiečius, bandė krikštyti livius ir latvius. Tie vienuoliai buvo augustinijonai ir cistersai. Pirmas toks žinomas misininkas buvo Mainhardas, augustinijonas, atvykęs iš Segebergo, Holsteine, vienuolyno. Čia jam pavyko susiartinti su vietiniais gyventojais ir 1184 m., pakrikštijus nemaža lybių, Ikškilėje pastatyti bažnyčią ⁶. Kai 1185 m. lietuviai užpuolė Livoniją ir daug lybių išsivarė nelaisvėn, tai Mainhardas jų apgynimui pastatė Ikškilės ir Holomės pilis. Už tai jį 1186 m. Bremeno arkivyskupas pakonsekravo Livonijos vyskupu. Misijų darbe jis naudojosi augustinijonų ir kitų kunigų pagalba. Didesnio pasisekimo jis neturėjo, nes lybiai, aplinkybių verčiami, priimdavo krikštą, o paskui vėl atkrisdavo pagonybėn. Vieną kartą jis net norėjo apleisti Livoniją, bet lybių prašomas ir popiežiaus patartas, pasiliko ir čia besidarbuodamas 1196 m. mirė ⁷.

³ H. G. VOIGER, *Adalbert von Prag*, Westland-Berlin, 1898.

⁴ W. MEYSZTOWICZ, *Szkice o świętym Brunie-Bonifacym*, žr. *Sacrum Poloniae Millennium*, V t., 495 ir sek. psl.

⁵ *Annales Quedlinburgenses*, žr. *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores*, III t., Hannoveris, 1839, 80 psl.; KARKOWSKI, *Św. Bruno Kwerfurtu*, Poznanė, 1819.

⁶ *Henrici Chronicon Livoniae*, Hannover, 1955, 2 nr. et in nota 9. Ykescola, Uxkül, Ikškilė 25 kilometrai nuo Rygos einant į Dauguvos aukštupi.

⁷ *Henrici Chronicon Livoniae*, 7 ir sek. psl. L. ARBUSOW. *Meinhard*

Misijų darbe Mainhardas turėjo veiklų pagelbininką cistersų vienuolį Teodoriką, kuris darbavosi tarp lybių Toreidoje (1191-1219). Pradžioje Teodorikas turėjo labai sunkių dienų. Kartą pagonys dėl potvynio nelaimių norėjo jį net savo dievams paaukoti, bet, metę burta, rado jį nekaltu ir paleido. Padėjo jam ir gydymo dovana, nes pagydes du vyrų ir vieną moterį išigijo pagonių pasitikėjimą ir jie, jo raginami, pradėjo krikštytis. Kai jau abu su Mainhardu buvo pakrikštiję daugelį pagonių, tai jiedu nutarė atsiklausti Romos, ką toliau turi daryti. Tada Teodorikas nuvyko pas popiežių Celestiną III (1191-1198), kuris liepė neapleisti tikinčiųjų ir pirmą kartą suteikė atlaidus vykstantiems ginti ir platinti krikščionių tikėjimo Livonijoje⁸. Grįžęs iš Romos, jis vėl su kitais cistersais ir augustinijonais darbavosi Livonijoje.

Mainhardui mirus, Ikškilės vyskupu Livonijoje buvo paskirtas Luccumo cistersų abatas Bartoldas, kuris, tik Bremeno arkivyskupui prašant, sutiko būti pagonių ganytoju ir, atvykęs į Ikškilę, tikėjosi dovanomis patraukti pagonis, bet viskas veltui. Tada, matydamas sau, kunigams ir tikintiesiems ruošiamą pražūtį, sugrįžo į Saksoniją ir iš ten apie Livonijos padėtį pranešė popiežiui. Tai patyręs, popiežius leido rinkti kariuomenę ir, einantiems į kryžiaus karą Livonijoje, vėl suteikė atlaidus. Taip jis Vokietijoje surinkęs kariuomenę su cistersais, augustinijonais ir pasauliečiais kunigais 1198 m. atvyko į Rygą, bet kovos sąmyšyje tais pačiais metais liepos 24 d. žuvo⁹.

Trečiuoju Livonijos vyskupu buvo Albertas iš Bux-Hoevendeno, Bremeno kanauninkas (1198-1229)¹⁰. Jis taip pat turėjo kovoti su pagonimis gindamas pilis ir bažnyčias. Nežiūrint to, jis buvo laimingesnis už pirmuosius ganytojus, nes krikščionių valdovų ir kalavijuočių ordino pagelba jis apgynė bažnyčias ir pilis ir užkariavo lybius, latvius ir estus¹¹. Pagaliau, jis pastatė Rygos miestą ir daugelį kitų miestų ir pilių. Tada jis, jau be didesnio pavojaus, galėjo krikštyti pagonis¹².

Pats nebūdamas vienuoliu, naudojosi vienuolių pagelba. Jau minėtąjį cistersą Teodoriką 1200 m. ir jis, kaip anksčiau Mainhardas, siuntė į Romą su prašymu, kad popiežius ragintų krikščionis

Bischof der Liven, 1186-1196, žr. *Baltische Monatshefte*, 1939, I, 3-6 psl.; *Lietuvių Enciklopedija*, XVIII (1959), 142 psl.

⁸ *Henrici Chronicon Livoniae*, 4 ir sek. psl.

⁹ Ten pat, 8-11 psl.; *Lietuvių Enciklopedija*, II (1954), 437 ir sek. psl.; K. EUBEL *Hierarchia Catholica* I t., Münsteris, 1918, 420 in sek. psl.

¹⁰ *Henrici Chronicon Livoniae*, 12 psl.; C. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, I t., 420 psl.

¹¹ C. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, I t., 420 psl.

¹² *Henrici Chronicon Livoniae*, 12 psl. et passim.

į kryžiaus karą Livonijoje¹³. To paties Teodoriko padedamas, (1202-1204) jis įkūrė ir karišką kalavijuočių vienuoliją, kuri vadinosi *Ordo Fratrum Militiae Christi*¹⁴. Negana to, būdamas Romoje, Teodorikas iš Inocento III išprašė bulę, kuria popiežius 1200 m. balandžio mėnesį cistersų ordino abatams ir vienuoliams įsakė vykti į Livonijos misijas, jei juos Rygos vyskupas pakviestų¹⁵. Reikia manyti, kad šis popiežiaus įsakymas turėjo įtakos, ir bent keliolika cistersų atvyko į Livoniją. Taip verčia manyti sekančių metų įvykiai, nes vyskupas Albertas 1202 m. Dauguvos žiočių saloje, Daugargryvoje, pastatė cistersų vienuolyną ir jo abatu pakonsekravo patį Teodoriką¹⁶. Pati abatija, tarsi pilis strateginėje vietoje pastatyta, atvykstantiems į Livonijos kryžiaus karus riteriams buvo pirmoji sustojimo vieta. Čia ir 1205 m. Rygos vyskupas, parsigabėjęs iš Vokietijos daug piligrimų, tarėsi, kas toliau darytina¹⁷.

Atsitikdavo, kad vyskupas Albertas net su kariuomene siūsdavo abata Teodoriką krikštyti pagonių. Antai, 1208 m. jis jį ir augustinijonų prepozitą Engelbertą pasiuntė su kariuomene į sėlių kraštą. Sėlių pilis buvo paimta ir jos bokšte iškelta Marijos vėliava. Nugalėję pagonis, abu cistersų ir augustinijonų viršinininkai su kitais kunigais mokė juos tikėjimo tiesų ir krikštijo. Paskui švęstu vandeniu pašlakstę pilį, patenkinti sėlių atsivertimu, grįžo į Rygą¹⁸. Pagaliau Teodorikas, popiežiui leidžiant, 1211 m. buvo pakonsekruotas Estijos vyskupu¹⁹, o jo vieton Daugavgyrvos (Dūna-

¹³ « Episcopus autem sciens Lyvonum maliciam et videns se sine auxilio peregrinorum in gente illa non posse proficere fratrem Theudoricum de Thoreida pro litteris expeditionis Romam mittit. Qui negotium sibi commissum sanctissimo pape Innocentio revelans litteras ab eo prenominate et benigne porrectas optinuit » (*Henrici Chronicon Livoniae*, 14 psl.).

¹⁴ « Eodem tempore previdens idem frater Theudoricus perfidiam Lyvonum et multitudinī paganorum non posse resistere metuens, et ideo ad multiplicandum numerum fidelium et ad conservandam in gentibus ecclesiam fratres quosdam militiae Christi instituit, quibus dominus papa Innocentius regulam Templariorum commisit et signum in veste ferendum dedit, scilicet gladium et crucem, et sub obedientia sui episcopi esse mandavit » (*Henrici Chronicon Livoniae*, 18 psl.).

¹⁵ A. THEINER, *Vetera Monumenta Slavoniam meridionalium historiam illustrantia*, I t., Romae 1863; A. POTTHAST, *Regesta Pontificum Romanorum*, I t., Berlynas, 1874, 96 psl., 1026 nr.

¹⁶ « Claustrum quoque Cysterciensium monachorum in ore Dune construct, quod claustrum Dunemunde vel Montem sancti Nicolai appellavit. Cui cenobio cooperatorem suum in evangelio, fratrem Theudoricum de Thoreida abbatem consecravit », (*Henrici Chronicon Livoniae*, 17 psl., 3 nr.).

¹⁷ Ten pat, 29 psl., 7 nr.

¹⁸ Ten pat, 53 psl., 6 ir sek. nr.

¹⁹ Ten pat, 92 psl., 4 nr.; K. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, I t., 472 psl.

mündės) abatu paskirtas Bernardas iš Lippijos²⁰. Rūpindamasis estų atsivertimu, Teodorikas į Sakalos pilį pasiuntė kun. Salamoną, bet jį kartu, su vertėjais 1212 m. pagonys nužudė²¹. Tuo pačiu metu, Livonijos misijose besidarbuodami, žuvo ir du cistersai Fridrikas ir Segehardas²².

Teodorikas su Rygos vyskupu Albertu dalyvavo ir Laterano susirinkime (1215), kur susirinkimo tėvams išdėstė sunkią Livonijos tikinčiųjų padėtį. Jų balsas neliko be pasekmių, nes baigiantis susirinkimui popiežius leido jiems sakyti pamokslus ir rinkti riterius kovai su pagonimis ir vykstantiems į Livoniją vėl suteikė atlaisdus. Grįžęs iš Romos, vyskupas Teodorikas gražiai darbavosi tarp estų, bet 1219 m. buvo atsimetėlių nužudytas. Žuvus ilgamečiui Livonijos ir Estijos misininkui cistersui, toliau jo darba tęsė kiti jo ordino vienuoliai²³.

Vyskupas Albertas naudojosi ir augustinijonų pagelba. Du augustinijonai Engelbertas ir Alebrandas buvo paties vyskupo broliai. Augustinijonams jau pirmasis vyskupas Mainhardas buvo įkūręs vienuolyną prie Ikškilės parapijos, o Albertas 1201 m. jį perkėlė į Rygą, pavesdamas jį su katedra ir visa Livonija Dievo Motinos garbei²⁴. Šis Rygos augustinijonų vienuolynas buvo labai reikšmingas, nes, popiežiui leidžiant, minėtasis Teodorikas 1202 m., grįždamas iš Romos, į čia parsivedė Engelbertą, Alabrandą ir kitus augustinijonus, kurie paskui sėkmingai darbavosi Livonijos misijose²⁵. Apie Engelbertą žinome, kad jis, jau tapęs šv. Marijos augustinijonų vienuolyno prepozitu, 1206 m. priėmė Danijos arkivyskupą Andriejų ir vyskupą Mikalojų atvykusius į Rygą po Ezelio

²⁰ *Henrici Chronicon Livoniae*, 92 psl., 4 nr.

²¹ Ten pat, 99 psl., 9 nr.

²² Ten pat, 121 psl., 8 nr.; 157 psl., 4 nr.

²³ Ten pat, 127 ir sek. psl., 5 nr.; 132 psl., 7 nr.; 155 psl., 2 nr.

²⁴ « Post cuius discessu frater eius Engelbertus ... Cuius vitam et ordinem approbantes non longo transacto tempore fratres de conventu beate Virginis Marie in Riga ipsum in prepositum eligunt, quia ex eodem ordine de cenobio Sigebergensi bone memorie Maynardus, primus Lyvonum episcopus, est electus, qui eos sibi conformare volens conventum ipsorum in parochia Ykescola primus instituerat. Quem tamen conventum regularium et episcopalem sedem postea Albertus episcopus de Ykescola in Rigam tertio suae consecrationis anno (1201) transtulit et cathedram episcopalem cum tota Lyvonia beatissime Dei genitricis Mariae honori deputavit ». *Henrici Chronicon Livoniae*, 17 psl., 3 nr.

²⁵ « Post cuius discessum frater eius Engelbertus, homo religiosus, de Novo Monasterio vocatus Rigam cum primis venit civibus et eo cooperante, qui dat verbum ewangelizantibus, Christi nomen dilatate cepit in gentibus cum fratre Theodorico de Thoreida et Alabrando et ceteris fratribus in Lyvonia sub religione viventibus ». *Henrici Chronicon Livoniae*, 17 psl., 2 nr.

salos pagonių krikšto. Tais pačiais metais jis išsiuntė augustinijonus su kitais kunigais krikštyti lybių, torediečių, vendų ir indurmių, kurie ten nuvykę daug pagonių pakrikštijo ir kelias parapijas įkūrė²⁶. Augustinijonai misijas tęsė ir toliau. Antai, 1208 m. augustinijonas Alebrandas pakrikštijo Jumeros pagonis²⁷. Kitas augustinijonas iš Segebergo vienuolyno, taip pat Rygos vyskupo Alberto brolis Rotomaras Hermanas 1219 ar 1224 m. tapo Dorpato vyskupu²⁸. Atrodo, kad ir augustinijonai Livonijoje yra turėję kankinių²⁹.

3. *Cistersų misijos Prūsijoje.* — Dar XII amžiaus gale prūsų atsivertimu ėmė rūpintis cistersų ordino vienuoliai, kurie tarp Oderio ir Vyslos upių jau buvo įkūrę Vagrovico (1143), Doberano (1171), Kolbatzo (1175) ir Olivos (1186) abatijas³⁰. Šių abatijų vienuoliai pradėjo dirbti misijų darbą Prūsuoose. Žinoma, kad pirmaisiais XIII amž. metais Lekene (Lehnin 1183) abatas³¹ lankėsi Prūsuoose, kad išvaduotų nelaisvėn paimitus savo brolius. Krašto valdovas jį maloniai priėmė, paleido brolius ir parodė Adalberto kapą³². Tuo susižavėjęs, abatas sumanė imtis misijų darbo ir paprašė pagelbininkų. Popiežius Inocentas III 1206 m. spalio 26 d. suteikė jam plačias teises ir leido misijų darbui pasiimti cistersų ir kitų kunigų³³. Cistersų pastangos neliko be vaisių, nes tas pats popiežius 1210 m. rugsėjo 4 d. Gniezno arkivyskupui rašė, kad jo leidimu Prūsijoje besidarbuoją cistersai Kristijonas, Pilypas ir kiti, kaip jie jam atvykę pranešė, turėjo pasisekimo. Popiežius ragina arkivyskupą padėti misininkams ir įsako aprūpinti neofitus sakramentais, iki ten bus įkurta vyskupija³⁴.

Taip jiems Prūsijoje ir Pmaryje besidarbuojant, atsirado kliūčių iš cistersų viršininkų pusės, kurie misininkus pradėjo laikyti beprasmyiais klajokliais ir ėmė juos varžyti. Tai patyręs, Ino-

²⁶ Ten pat, 43 ir sek. psl., 13 nr.

²⁷ Ten pat, 55 psl., 7 nr.

²⁸ Ten pat, 28 psl., 5 nr. ir 5 išnaša; K. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, I t., 472 psl. ir 1 išnaša.

²⁹ *Henrici Chronicon Livoniae*, 23 psl., 6 nr.; 37 psl., 8 nr.

³⁰ COLOMBO SPAHR, *Cistercensi*, žr. *Enciclopedia Cattolica*, III (1949), 1740 skiltis, žemėlapis.

³¹ Ten pat.

³² Parodė tik vietą, kur pradžioje buvo palaidotas Adalbertas. Jo kūnas netrukus po mirties buvo pargabentas ir Gniezno katedroje palaidotas. PHILIPPI, *Preussisches Urkundenbuch*, I t., Aalen, 1961, 1 sąs. 2-3 psl., 4 nr. ir 1 išnaša.

³³ Ten pat.

³⁴ Ten pat, psl. 4, 5 nr.; POTTHAST, *Regesta Pontificum Romanorum*, I t., 351 psl., nr. 4074.

centas III 1212 m. rugpiūčio 10 d. parašė generalinei cistersų kapitulai, įsakydamas nevarginti pavyzdingu misininkų ir kitus, norinčius išvykti į misijas, leisti³⁵. Kapitula 1213 m. šį reikalą sutvarkyti pavedė Morimondo abatui taip, kad popiežius būtų patenkintas ir ordino drausmė nenukentėtų³⁶.

Norėdamas Bažnyčios hierarchams parodyti savo darbo vaisius, Kristijonas 1215 m. į Laterano susirinkimą nusivežė ir Romoje pakrikštijo du Prūsų kunigaikščiu. Ta proga popiežius paskyrė jį Prūsijos vyskupu, o du naujai apsikrikštiję prūsai Paulius Survabuno ir Pilypas Varpoda apdovanojo vyskupą žemėmis³⁷. Be to, popiežius paragino Kališo kunigaikštį Vladislova, kad jis aprūpintų vyskupą ir jo brolius. Tada kunigaikštis 1216-1217 padovanojo Čekovo vilą³⁸, kuri laikoma pirmąja Kristijono rezidencija³⁹.

Neilgai Kristijonas ir cistersai tesidžiaugė savo darbo vaisiais. Vos jam grįžus iš Romos, prūsai užpuolė jų misijas ir sunaikino įkurtą krikščionių bendruomenę. Tai turėjo įvykti 1216 m. gale, nes popiežius Honorijus III 1217 m. kovo 3 d. Kristijonui leidžia krikščionių pagalba ginti neofitus ir, einantiems kovoti su pagonimis, suteikia Jeruzalės piligrimų atlaidus⁴⁰. Prūsijos krikščionims ginti tas pats popiežius 1218 m. balandžio 16 d. Gniezno arkivyskupui liepia panaudoti net tuos riterius, kurie yra pasižadėję ginti Šv. Žemę⁴¹.

Kovoje su pagonimis, Honorijus III stipriai rėmė Kristijono pastangas: 1218 m. gegužės 5 d. jis jam leido Prūsijos misijoms rinkti aukas⁴², Lenkijos ir Pamario tikinčiuosius, negalinčius vykti į Šv. Žemę, ragino ginti krikščionis Prūsijoje⁴³. Tą patį įsakė ir Mainzo tikintiesiems⁴⁴. Riteriai buvo atleisti nuo įžadų vykti

³⁵ PHILIPPI, *Preussisches Urkundenbuch*, I t., 1 sąs., 5-6 psl., 6 nr.; POTTHAST, *Regesta Pontificum Romanorum*, I t., 395 psl., 4573 nr.

³⁶ PHILIPPI, *Preussisches Urkundenbuch*, I t., 1 sąs., 6 psl., 8 nr.

³⁷ A. ŠAPOKA, *Lietuvos istorija*, Fellbach 1950, 43; PHILIPPI, *Preussisches Urkundenbuch*, 7 psl., 9-10 nr.

³⁸ PHILIPPI, *Preussisches Urkundenbuch*, I t., 1 sąs., 8-9 psl., 12 nr.; 10 psl., 14 nr.

³⁹ H. SCHMAUCH, *Christian von Preussen*, žr. *Lexikon für Theologie und Kirche*, II, (1958), 1123-1124 skilt.

⁴⁰ PHILIPPI, *Preussisches Urkundenbuch*, I t., 1 sąs., 11 psl., 15 nr.; POTTHAST, *Regesta Pontificum Romanorum*, 482 psl., 5481 nr.

⁴¹ PHILIPPI, *Preussisches Urkundenbuch*, I t., 1 sąs., 11-12 psl., 16 nr.

⁴² Ten pat, I t., 1 sąs., 13 psl., 17 nr.; 16 psl., 22 nr.

⁴³ Ten pat, I t., 1 sąs., 14-15 psl., 21 nr.; A. THEINER, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, I t., Roma 1860, 4 psl., 10 nr.

⁴⁴ PHILIPPI, *Preussisches Urkundenbuch*, I t., 1 sąs., 15-16 psl., 21 nr.

į Šv. Žemę, jei pasižadėjo ginti Prūsijos krikščionis. Šios rūšies raštų — cistersų misijoms paremti — jis buvo davęs ir daugiau⁴⁵.

Iš antros pusės, cistersai nuoširdžiai dirbo misijų darba. Jie informavo popiežių apie blogus prūsų papročius, kad jie žudydavo mažas mergaites, kad savo dukteris pardavinėdavo vyrams, kad gyveno daugpatystėje. Popiežius, apie tai patyręs, išpėjo neofitus, kad taip nesielgtų⁴⁶. Jie rūpinosi ir krašto gerove, atpirkinėjo tėvų žudomas mergaites, steigė mokyklas ir kėlė krašto kultūrą⁴⁷. Jie rūpinosi, kad neofitai nebūtų krikščionių valdovų skriaudžiami⁴⁸, kad į kryžiaus karus atvykusieji neplėštų krašto⁴⁹, kad tikintieji pakankamai turėtų kunigų, vyskupų ir bažnyčių⁵⁰.

Kai vyskupas Kristijonas, po krikščionių bendruomenės sunaikinimo, neteko dovanotų žemių Prūsų krašte, tai popiežius leido jam jų išigyti kitose vyskupijose, atleisdamas jį nuo dešimtinės mokesčių⁵¹ ir ragino krikščionių valdovus aprūpinti vyskupą, Tada Mozūrų kunigaikštis Konradas jam padovanojo Kulmo sritį⁵², kur vyskupas jau pastoviai įsikūrė.

4. *Vokiečių ordino įsikūrimas baltų kraštuose.* — Kadangi prūsai ir toliau užpildinėjo misijų stotis, Kulmą ir pačią Mozūriją, tai vyskupas Kristijonas ir Mozūrų kunigaikštis Konradas, Livonijos vyskupų pavyzdžiu, įkūrė vyskupui priklausantį militarinį ordiną, kurį jiedu 1228 m. gausiai žemėmis apdovanojo ir kuris nuo savo gyvenamosios vietos gavo Dobrynės ordino vardą⁵³. Jo uždavinys buvo ginti vyskupą ir tikinčiuosius nuo prūsų užpildinėjimų. Tiesa, anot S. Sužiedėlio, kad Kristus sudraudė Petrą, norėjusį jį ginti kalaviju Alyvų darže, ir taip pat tiesa, kad Kristaus mokslo priėmimas yra laisvos valios veiksmas⁵⁴, bet ano meto tikintieji ir teologai manė, jog nuo netikinčiųjų užpuolimų ne tik

⁴⁵ A. THEINER, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, I t., 6 psl., 14 nr.; 12-13 psl., 26 nr.; 13 psl., 27 nr.

⁴⁶ PHILIPPI, *Preussisches Urkundenbuch*, I t., 1 sąs., 9 psl., 13 nr.; 20-21 psl., 29 nr.; POTTHAST, *Regesta Pontificum Romanorum*, I t., 509 psl., 5792 nr.

⁴⁷ PHILIPPI, *Preussisches Urkundenbuch*, I t., 1 sąs., 20 psl., 29 nr.

⁴⁸ Ten pat, 6 psl., 7 nr.

⁴⁹ Ten pat, 22 psl., 31 nr.

⁵⁰ Ten pat, 13 psl., 18 nr.; 14 psl., 19 nr.

⁵¹ Ten pat, 19 psl., 27 nr.

⁵² Ten pat, 22 psl., 32 nr.; 27 psl., 41 nr.

⁵³ Ten pat, 48-49 psl., 66 nr.; 49-50 psl., 67 nr.; 50-51 psl., 68 nr.; 51 psl., 69 nr.; 51-52 psl., 70 nr.

⁵⁴ *Kryžius ir kalavijas*, žr. Šv. Pranciškaus Varpelis, 1957, 196 psl., 7 nr.

reikėjo gintis, bet ir juos pavergti, žinoma, ne tam, kad juos prievarta pakrikštytų, bet kad lengviau galėtų atversti⁵⁵.

Prūsijos pašonėje įkurtas Dobrynės ordinas buvo persilpnas ir prūsų įveikti jis nebeįstengė, dėl to Kristijonas ir Konradas sumanė persikviesti iš Šv. Žemės mahometonų išstumtą vokiečių ordiną. Ordino vadovybė, gavusi pakvietimą, jį mielai priėmė. Dar 1230 m. kunigaikštis Konradas pirmuosius jo riterius įkurdino Niešavos pilyje, iš kur jis pradėjo savo žygius į Prūsiją. Netrukus 1235 m. prie jo prisijungė Dobrynės ordinas, o 1237 ir Livonijos kalavijuočiai. Taip nuo 1237 m. Pabaltyje veikė tik vienas vokiečių ordinas⁵⁶.

Šie kariški ordinais buvo įkurti tam, kad gintų misininkus ir tikinčiuosius nuo pagonių, bet vokiečių ordinas, apjungęs kitus, sumanė įkurti savo valstybę. Tuo tikslu jis panaudojo ir imperatoriaus autoritetą. Popiežius, ordino prašomas, skelbė kryžiaus karus kieto sprando pagonims sudrausti⁵⁷, o ordinas, surinkęs kariuomenę, stengėsi užgrobti vis daugiau pagonių žemių, kurias iš anksto jam buvo dovanojęs imperatorius Fridrikas II⁵⁸. Taip kariaudamas, jis greitai pavergė prūsus ir latvius, bet su lietuviais jam nesisekė. Apie šio kariško vienuolių ordino siekius, karus, laimėjimus ir pralaimėjimus mes žinome iš istorijos vadovėlių ir Z. Ivinskio⁵⁹, J. Jakšto⁶⁰, A. Kučinsko⁶¹ ir mano studijų⁶², dėl to čia apie tai nekalbėsime. Pasakysiu tik tiek, kad jis daug

⁵⁵ S. THOMAS AQUINAS, *Summa Theologiae*, 2a, 2ae, qu. 10, a. 8; J. STAKAUSKAS, *Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje*, Kaunas, 1934, 36 ir sek. psl.

⁵⁶ V. GIDŽIŪNAS, *Vokiečių ordino politika ir jos priešai Pabaltijy*, atspaudas iš žurnalo *Karys*, 1965, 3 nr.

⁵⁷ V. GIDŽIŪNAS, *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania* (saec. XIII et XIV), Florencija, 1950, 5 ir sek. psl.

⁵⁸ « Nos ... concedentes et confirmantes eidem magistro, successoribus eius et domui suae in perpetuum omnes terras, quas in partibus Curoniae, Letowiae et Semigalliae, Deo faciente conquiret ». F. G. BUNGE, *Liv., Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, I t., Talinas, 1852, 242 psl., 185 nr.; H. PASZKIEWICZ, *Regesta Lithuaniae ab origine usque ad M. Ducatus cum regno Poloniae unionem*, I t., Varšuva, 1930, 41 psl., 207 nr.

⁵⁹ Z. IVINSKIS, *Krikščionybės kelias Lietuvon*, žr. *Tiesos Kelias*, 1938, 275 psl.; *Krikščioniškiosios Vakarų Europos santykiai su pagoniškąja Lietuva*, žr. *Athenaeum*, IV t., 1933, 135-144 psl.; *Kovos bruožai dėl žemaičių*, žr. *Athenaeum*, 1935.

⁶⁰ J. JAKŠTAS, *Vokiečių ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu*, žr. *Senovė*, 1935-1936.

⁶¹ A. KUČINSKAS, *Kęstutis Lietuvių tautos gynėjas*, Marijampolė, 1938.

⁶² V. GIDŽIŪNAS, *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania ir Vokiečių ordino politika ir jos priešai Pabaltijy*, atspaudas iš žurnalo *Karys*, 1965, 3 nr.

kraujo praliejęs ir prūsus bei latvius pakrikštijęs, pats atkrisdamas nuo Bažnyčios ir juos patraukė protestantizman. Jo reikšmė Lietuvai yra daugiau negatyvinio pobūdžio. Jo vardą ištarus ir dabar dar suskauda lietuvių širdis.

5. *Pranciškonai ir domininkonai Livonijos ir Prūsijos misijose.* — Iki XIII amžiaus vidurio Livonijos ir Prūsijos misijose dirbo kontempliatyvių ordinų vienuoliai augustinijonai ir cistersai. Pirmieji turėjo savo vienuolyną Rygoje (1201), o antrieji turėjo jau minėtus vienuolynus šalia Prūsijos ir Livonijoje Rygoje (1202) ir Falkenau (1234)⁶³, bet dėl savo prigimties nuolatinu misijų darbu užsiimti negalėjo. Dėl to XIII amžiaus pradžioje, išikūrus elgetaujantiems pranciškonų ir dominikonų ordinams, jų nariai greitai pasiekė Livonijos, Prūsijos ir Lietuvos misijas.

Pranciškonų ir dominikonų išikūrimui baltų kraštuose daug padėjo popiežiaus legato Vilhelmo iš Modenos kartuzo palankumas. Jis jau buvo patyręs, kokią didelį vaidmenį Bažnyčios gyvenime ir misijose vaidino šie du ordinai. Dėl to, tvarkydamas Prūsijos, Livonijos ir Lietuvos bažnytinius reikalus ir nustatinėdamas vyskupijų ribas, vyskupams ir vokiečių ordinui patarė juos pasikviesti⁶⁴. Šia proga čia reikia priminti, kad jis, nustatinėdamas Kuršo ir Žemgalos vyskupijų ribas, Kuršo vyskupijai priskyrė didelę dalį Žemaitijos, o Žemgalos vyskupijai visą likusią etnografinę Lietuvą⁶⁵.

Taip tuomet legatui patariant, greitai buvo įkurdinti dominikonai Dancige (1227), Kulme (1233), Elbinge (1238), Rygoje (1234), Dorpate (1238) ir Revaly (1246)⁶⁶, o pranciškonai Rygoje (1238), Torunėje (1239), Kulme (1258), Neuenburge (1284) ir Braunsberge (1296)⁶⁷. Vėliau buvo įkurta ir daugiau vienuolynų, bet jie baltų misijose nesužadino tokio vaidmens kaip pirmieji.

6. *Elgetaujantieji vienuoliai Lietuvos misijose.* — Elgetaujantieji vienuoliai apie lietuvius, kaip kieto sprando pagonis, išgirdo

⁶³ COLOMBO SPAHR, *Cistercensi*, žr. *Enciclopedia Cattolica*, III (1949), 1740 skiltis.

⁶⁴ *Enciclopedia Cattolica*, VI, 1260; G. von WALTHER-WITTENHEIM, *Die Dominikaner in Livland im Mittelalter*, Roma, 1938.

⁶⁵ J. STAKAUSKAS, *Lietuva ir Vakarų Europa*, 99 s.

⁶⁶ A. WALZ, *Compendium historiae ordinis praedicatorum*, Romae 1958, 153, 155; W. ROTH, *Die Dominikaner und Franziskaner im Deutsch-Ordensland Preussen bis zum Jahre 1466*, Karaliaučius, 1918.

⁶⁷ L. LEMMENS, *Die Observanten-Kustodie Livland und Preussen*, Düsseldorf, 1912; *Die Kustodie Preussen*, Düsseldorf, 1913; V. GIDŽIŪNAS, *De Fratribus Minoribus in Lithuania*, Roma, 1950, 7 ir sek. psl.

gana anksti iš Prūsijos, Livonijos ir Lenkijos vyskupų, o ypatingai iš vokiečių ordino, kuris, popiežiui leidžiant, visoje Vakarų Europoje rinko karius kryžiaus žygiams prieš lietuvius. Antai, anglų pranciškonas, garsus mokslininkas Rugerijus Bakonas (1214-1294) išgirdęs, kad rytiniame Baltijos jūros pakrašty dar XIII amžiaus vidury gyveno pagonys, stebėjosi. Neilgai teko jiems stebėtis, greitai patys turėjo imtis darbo. Popiežius Grigalius IX 1230 m. rugsėjo 13 d. įsakė dominikonams skelbti kryžiaus karą prieš lietuvius germaniškuose kraštuose. Pranciškonams gi pirmas toks įsakymas buvo duotas tik 1255 m. Vėliau lenkų kunigaikščių ir vokiečių ordino žygiams prieš pagonis paremti, pranciškonams ir dominikonams kryžiaus karus skelbti įsakinėjo Aleksandras IV (1254-1261), Urbonas IV (1261-1264) ir Klemensas IV (1265-1268). Po Klemenso IV mirties panašūs kryžiaus karai, pačių popiežių įsakymu, jau nebuvo skelbiami, matyt, popiežiai jau suprato vokiečių ordino politiką ir tokių kryžiaus karų prieš pagonis nebeskelbė ⁶⁸.

Pradžioje Livonijoje ir Prūsijoje išsikūrę pranciškonai ir dominikonai nesusorientavo padėtyje, nes jie akiai sekė vokiečių ordino užmačias. Jie su kryžiuočių kariuomene vykdavo į pagonių kraštus, ten degindavo jų šventyklas ir įveiktus pagonis krikštydavo. *Livländische Reimchronikoje* rašoma, kad vieno žygio į Žemaičius metu, pirmąjį gaisrą uždegęs dominikonas, o antrąjį pranciškonas ⁶⁹. Vėliau jų nusistatymas keitėsi, kai vokiečių ordinas pradėjo skriausti vyskupus ir jiems patiems ėmė trukdyti taikų misijų darbą. Bendroje linijoje tačiau Prūsijos pranciškonai ir dominikonai visą laiką stovėjo vokiečių ordino pusėje, o Livonijos palaikė Rygos arkivyskupą ir sąjungą su lietuviais ⁷⁰.

Pirmasis pranciškonas, kuris perėjo lietuvių Rusijoje užpuldinėjamas sritis ir lietuvius paminėjo savo kronikoje, buvo paties šv. Pranciškaus draugas Jonas iš Plano Carpini, kuris 1245 m. Inocento IV siunčiamas, vyko pas totorius ⁷¹. Savo *Mongolų istorijoje* jis taip rašo: «Ibamus semper sub periculo capitis propter Lituanos, qui saepe insultum faciebant occulte quantum poterant super terram Russiae et maxime in illis locis per quae debebamus

⁶⁸ V. GIDŽIŪNAS, *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania*, 8 ir sek. psl.

⁶⁹ *Livländische Reimchronik* ed. L. MAYER, Hildesheim, 1963, 97 psi., 4229 ir sek. eil.

⁷⁰ V. GIDŽIŪNAS, *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania*, 15 ir sek. psl.

⁷¹ L. PISANU, *L'attività politica d'Innocenzo IV e i Francescani* (1243-1254), Neapolis, 1957, 55 ir sek. psl.

transire »⁷². Tai yra pirmoji žinia apie lietuvius pranciškonų šaltiniuose.

Pranciškonų veikla lietuvių tarpe pirmiausia iškyla Henrikui Liuksemburgiečiui, O.F.M., tapus Žemgalos (1247-1251) ir Kuršo (1251-1263) diecezijų vyskupu. Jau minėjome, kad į šias vyskupijas popiežiaus legato Vilhelmo 1237 m. dekretu buvo įjungta visa Lietuva: į Žemgalos — Aukštaitija, į Kuršo — Žemaitija. Nėra išlikę žinių, ką vyskupas Henrikas veikė valdydamas Žemgalos vyskupiją, bet už tai yra žinoma, kad jis tapęs Kuršo vyskupu rimtai galvojo pakrikštyti žemaičius ir gerai sutvarkyti savo vyskupiją. Jis buvo vienas iš tų pranciškonų, kuris veikė sutartinai su vokiečių ordinu. Su jo magistru jis dalijosi Kuršo žemes, statė bažnyčias, Klaipėdos pilį ir miestą. Klaipėdon buvo nutaręs perkelti savo rezidenciją, dėl to dėjo pastangas pastatyti katedrą, savo kūrį ir kanauninkų kapitulos namus, bet pastatė tik šv. Jono ir šv. Mikalojaus bažnyčias. Jis kartu su vokiečių ordinu išleido pinigų, uždraudė pasisavinti nuskendusią laivų bangų išmestas prekes. Šiame darbe jam padėjo Rygos vienuolyno pranciškonai, kur buvo ir jo paties rezidencija. Dokumentuose net yra išsilikę jo bendradarbių pranciškonų vardai. Ten minimas gvardijonas Henrikas ir kiti vienuoliai Tomas, Adolfas ir Andriejus. Nežiūrint visų pastangų, jis savo rezidencijos į Klaipėdą neperkėlė, nes po 1260 m. Durbės mūšio neliko vilties greitu laiku žemaičius pakrikštyti, o pagaliau, ir jis pats 1263 m. buvo perkeltas Chiemeno vyskupijon, Bavarijoje⁷³.

Mindaugui panorus krikštytis, pranciškonai ir domininkonai su juo užmezgė tiesioginius ryšius. Gavęs Mindaugo pažadą krikštytis, Livonijos ordino magistras 1250 m. gale su būriu ordino brolių ir kunigų atvyko į Lietuvą. Mindaugą, jo šeimą ir dvariškius krikštui paruošė vokiečių ordino kunigai, padedami pranciškonų ir dominikonų. Šie paskutiniai, atrodo, Mindaugą mokė ne tik tikėjimo tiesų, bet taip pat supažindino jį su Bažnyčios santvarka ir jos administracija, dėl to jis taip gerai orientavosi kurdamas Lietuvos vyskupiją ir pačią Lietuvą pavesdamas šv. Petro nuosavybėn⁷⁴. Jie dalyvavo Mindaugo krikšto ir karūnacijos iškilmėse, vyskupo konsekracijoje, vyskupijos įsteigime ir žemių dovanojime, nes donacijų dokumentuose yra paminėti

⁷² JOANNES DE PLANO CARPINI, *Ystoria Mongolorum* ed. VAN DEN WYN GAERT, (*Sinica Franciscana*, I), Florencija, 1929, 103 psl.; V. GIDŽIŪNAS, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, 12 ir sek. psl.

⁷³ J. STAKAUSKAS, *Lietuva ir Vakarų Europa*, 83 ir sek. psl.; V. GIDŽIŪNAS, *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania*, 16-22 psl.

⁷⁴ J. STAKAUSKAS, *Lietuva ir Vakarų Europa*, 83 ir sek. psl.

dalyvių tarpe ir domininkonai su pranciškonais⁷⁵. Iš to išvedama, kad po Mindaugo krikšto, jie ir toliau pasiliko Lietuvoje skleisti Kristaus mokslo.

Pats Mindaugo vainikavimas ir Lietuvos vyskupo konsekra-
vimas buvo atliktas dominikonų vyskupų. Kulmo vyskupui
Henrikui domininkonui Inocentas III pavedė karūnuoti Mindaugą
ir konsekruoti Lietuvos vyskupą ir įsteigti tiesiog nuo Šv. Sosto
priklausančią vyskupiją⁷⁶. Mindaugą jis karūnavo, bet vyskupą
konsekruoti dėsė, nes nenorėjo užsitraukti savo brolio dominin-
kono, Prūsijos arkivyskupo reziduojančio Rygoje, nemalonę. Jei
istorikai atkreiptų dėmesį į tai, kad Henrikas ir Albertas buvo
domininkonai, tai dėsimas konsekruoti vyskupą, duodantį prie-
saiką tiesiog Šv. Tėvui, o ne arkivyskupui, būtų suprantamesnis.
Kai Mindaugas pasiskundė popiežiui, kad Henrikas nekonsekruoja
vyskupo, tai Albertas, gelbėdamas Henriką iš nemalonios padėties,
konsekravo Mindaugo siūlomą vokiečių ordino kunigą Kristijoną,
sau iš jo pareikalavdamas priesaikos⁷⁷. Reikia dar paminėti, kad
Inocentas IV, priimdamas Lietuvą šv. Petro nuosavybėn⁷⁸ 1251 m.
liepos 17 d., Kuršo vyskupą Henriką pranciškoną ir Ezelio vyskupą
Henriką domininkoną paskyrė Lietuvos karaliaus Mindaugo glo-
bėjais⁷⁹. Istorikas Juozapas Stakauskas mano, kad šie du vysku-
pai, kaip Mindaugo globėjai, turėję dalyvauti ir jo karūnacijos
iškilmėse⁸⁰.

Kuriant naują vyskupiją, visuomet rūpinamasi, kad ji turėtų
katedrą ir pakankamus užrašus vyskupui ir jo kūrijai išlaikyti.
Kurdamas Lietuvos vyskupiją, popiežius taip pat reikalavo, kad
vyskupiją karalius aprūpintų reikalingomis donacijomis⁸¹, dėl to
jis 1254 m. vyskupui dovanavo pusę Raseinių, Betygalos ir Lau-
kuvos žemių⁸². Turint tai prieš akis, pirmas Lietuvos vyskupas

⁷⁵ « Praesentes fuerunt cum haec fierent ... de fratribus praedicatoribus Sinderamus, de fratribus minoribus frater Adulfus et sui socii ... Datum in Lettovia in curia nostra anno Domini », G. BUNGE, *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, I t., 334-335 psl., 252 nr. ; 449 ir sek. psl., 354 nr.

⁷⁶ A. THEINER, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, I t., 50 psl., 105 nr.

⁷⁷ Ten pat, 58 psl., 120 nr. ; G. BUNGE, *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, I t., 313 psl., 243 nr.

⁷⁸ A. THEINER, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, I t., 50 psl., 105 nr.

⁷⁹ G. BUNGE, *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, I t., 284 psl., 225 nr.

⁸⁰ J. STAKAUSKAS, *Lietuva ir Vakarų Europa*, 96 psl.

⁸¹ A. THEINER, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, I t., 50 psl., 105 nr. ; 58 psl., 120 nr.

⁸² G. BUNGE, *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, I t., 345 psl., 243 nr.

vienuolis turėjo šiose žemėse ir reziduoti. Vyskupui dovanotose žemėse gyveno pagonys, nes jų dar niekas nebuvo pakrikštijęs. Jie nesiskaitė su vyskupu ir visokiais būdais jį skriaudė, dėl to Kristijonas šaukėsi net popiežiaus pagalbos. Tada Aleksandras IV 1255 m. ragino Mindaugą ginti vyskupą nuo pagonių puolimo⁸³. Mindaugas, matyt, užimtas karais ir krašto tvarkymu, negalėjo apginti visų vyskupo teisių, jei jis 1259 m. visai apleido Lietuvą⁸⁴.

Tuo metu, kai Mindaugas rūpinosi, kad Lietuvos vyskupu būtų konsekruotas Kristijonas, Gniezno arkivyskupas, greičiausia Kulmo vyskupo Henriko domininkono prašomas, 1253 m. Karlove, Mozūrijoje, Lietuvos vyskupu pakonsekravo domininkoną Vitą⁸⁵. Taip galėjo atsitikti dėl to, kad Henrikas nežinojo, jog Rygos arkivyskupas, gavęs popiežiaus įsakymą, pakonsekravo Kristijoną, ir jis, naudodamasis ankstyvesnio popiežiaus įsakymo galia, parinko savo ordino brolių ir paprašė, kad Gniezno arkivyskupas jį konsekruotų. Kai Rygos arkivyskupas Lietuvos vyskupu konsekrovė Kristijoną, tai greičiausia, Mindaugui toleruojant klaidą ar nesusipratimą, Vitas buvo paskirtas pietinės Lietuvos vyskupu. Vyskupo Vito nerėmė jokia militarinė jėga, dėl to jis dar trumpiau už Kristijoną darbavosi Lietuvoje. Čia būdamas, jis parašė popiežiui relaciją apie vargingą krikščionių padėtį Lietuvoje⁸⁶. Ištyręs padėtį, vyskupas pabūgo gyventi tarp pagonių, dėl to prašė popiežių, kad jį atleistų nuo pareigos reziduoti vyskupijoje, bet paliktų Lietuvos vyskupu. Tada Aleksandras IV 1255 m. kovo 1 d. patenkino vyskupo prašymą⁸⁷. Nors Vitas ir pasitraukė iš vyskupijos, bet, atrodo, kad jis bent iki Mindaugo mirties (1263) naudojosi karaliaus donacijomis, dėl to bent vardu iki tol buvo Lietuvos vyskupu.

Vyskupui Vitui su domininkonais besidarbuojant rytinėje pietinės Lietuvos dalyje, Inocentas IV 1254 m. liepos 13 d. savo legatui Monzzano abatui įsakė, kad jis paragintų Krokuvos vyskupą uoliau darbuotis Lukovo apylinkėse, o jei vyskupas jo nepaklausytų, tuo atveju konsekruotų veiklų ir iškalbingą pranciškoną tos vietos vyskupą⁸⁸. Vėliau popiežius Aleksandras tiesiog kalbėjo apie Lukovo pagonių atsivertimą. Jis savo 1256 m. liepos 15 d.

⁸³ Ten pat, 279 nr.

⁸⁴ *Scriptores rerum Prussicarum*, II t., 42-43 psl., 3 išnaša.

⁸⁵ A. ALEKNA, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, Kaunas, 1936, 12 psl.

⁸⁶ J. STAKAUSKAS, *Lietuva ir Vakarų Europa*, 118, 121 psl.

⁸⁷ BOUREL DE LA RONCIÈRE, *Les Registres d'Alexandre IV*, 55 psl.,

199 nr.

⁸⁸ I. H. SBARALEA, *Bullarium Franciscanum*, I t., Roma, 1759, 756-757 psl., 574 nr.

laiške Breslavo vyskupui ir pranciškonui Baltramiejui iš Bohemijos įsako globoti ir ginti tikėjamą priėmusius jotvingius⁸⁹. Pagaliau, Lenkijos kunigaikščių prašomas, popiežius 1257 m. Gniezno arkivyskupui ir Krokuvos vyskupui įsakė įkurti Lukovo vyskupiją ir minėtą pranciškoną Baltramiejų konsekruoti jos ganytoju⁹⁰. Tačiau, pasipriešinus vokiečių ordinui, nei Lukovo vyskupija buvo įkurta, nei Baltramiejus vyskupu konsekruotas. Taip šiame krašte vokiečių ordino pasipriešinimu buvo sugriauti visi pranciškonų misininkų laimėjimai⁹¹.

Po Mindaugo mirties net iki Vytenio (1296-1316) nieko negirdėti apie vienuolių veiklą Lietuvoje, išskyrus tik Mindaugo sūnų Vaišvilką, stačiatikių vienuolį bazilijoną, kuris (1265) buvo apleidęs vienuolyną, kad po tėvo nužudymo atstatytų jo įvestą tvarką Lietuvoje. Yra užuomenų dar ir apie Rygos arkivyskupo Jono 1282 m. pasiūstus pas nežinomą Lietuvos kunigaikštį pranciškonus ir domininkonus paraginti, kad jis priimtų krikštą⁹².

II. VIENUOLIŲ VEIKLA LIETUVOJE PRIEŠ 1387 m. KRIKŠTĄ

Iki šiol peržvelgėme vienuolių pastangas atversti lietuvius veikiant iš kaimyninių kraštų, jiems neturint, bent mums žinomų, vienuolynų pačioje Lietuvoje, o dabar jau prisiartinome prie tokio laikotarpio, kai patys pagonys valdovai pradeda kviešti vienuolius, naudojasi jų patarnavimu, stato jiems bažnyčias ir vienuolynus. Tas laikotarpis prasideda su Gedimino gimine.

1. *Vienuoliai Lietuvoje Vytenio viešpatavimo metu (1296-1316)*. — Vytenio ir Gedimino laikai krikščionių misijoms tuo charakteringi, kad šie du broliai, kaip ir ankstesnieji kunigaikščiai, kovoja su vokiečių ordinu, bet draugauja su krikščionimis. Su Rygos arkivyskupu ir rygiečiais jie sudaro sutartį prieš vokiečių ordiną, kviečia Lietuvon krikščionis ir suteikia jiems tikėjimo laisvę.

Tampresni krikščionių ryšiai su lietuviais ir didesnė vienuolių veikla Lietuvoje prasidėjo tada, kai vokiečių ordinas panorą pavergti Rygos miestą ir arkivyskupą⁹³. Tada arkivyskupas ir

⁸⁹ A. THEINER, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, I t., 71 psl., 139 nr.; 72 psl., 143 nr.

⁹⁰ I. H. SBARALEA, *Bullarium Franciscanum*, II t., 191 psl., 287 nr.

⁹¹ V. GIDŽIŪNAS, *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania*, 13-41 psl.

⁹² Ten pat, 22 psl.; G. BUNGE, *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, II t., 66 psl., 638 nr.

⁹³ V. GIDŽIŪNAS, *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania*, 22 psl.

rygiečiai sudarė sąjungą su lietuviais⁹⁴. Aišku, tikinčiųjų sąjunga su pagonimis prieš vienuolinį ordiną buvo nepateisinamas dalykas. Šiam papiktinimui išvengti, arkivyskupas su rygiečiais rūpinosi atversti lietuvius. Tada jie per savo pasiuntinius, kurie, kaip dr. Juozas Jakštas mano, buvo pranciškonai ir domininkonai⁹⁵, ragino lietuvius priimti krikštą. Jie 1298 m. kovo 30 d. atsiuntė savo pasiuntinius į Rygą, pasižadėjo gyventi taikoje su krikščionimis ir priimti krikštą⁹⁶. Taip užsimezgas glaudesniems ryšiams tarp krikščionių ir pagonių, į Lietuvą pradėjo vykti pranciškonai ir domininkonai.

Ypatingą vaidmenį šie vienuoliai suvaidino didžiojo Lietuvos kunigaikščio dvare, kai Rygos arkivyskupu tapo pranciškonas Fridrikas iš Perenstein (1304-1340). Pradžioje naujas arkivyskupas stengėsi sugyventi su vokiečių ordinu, bet ordinas nekeitė savo taktikos arkivyskupo ir rygiečių atžvilgiu. Vos arkivyskupui atvykus į Rygą, ordino vadovybė 1305 m. iš cistersų nusipirko Dauguvos žiotyse esančią salą ir iš jos pradėjo kontroliuoti arkivyskupo ir miestiečių laivus. Negana to, ordinas ėmė trukdyti ir pranciškonų bei dominikonų misijų darbą pagonių tarpe. Tada arkivyskupas atnaujino sąjungą su lietuviais ir ordiną apskundė popiežiui⁹⁷. Popiežius 1311 m. atsiuntė savo legatą Pranciškų iš Moliano, kuris ištyręs padėtį, rado ordiną kaltą, dėl to ekskomunikavo ordino brolius ir ant ordino žemių uždėjo interdikta⁹⁸.

Sėkmingesniai misijų darbai tarp pagonių išvystyti, arkivyskupas buvo sumanęs visuose didesniuose Livonijos ir Lietuvos miestuose įkurti pranciškonų ir dominikonų vienuolynus. Tam tikslui 1311 m. jis gavo ir popiežiaus leidimą⁹⁹ ir dėl jų įkūrimo buvo užmezgęs ryšius su Vyteniu. Nenuostabu todėl, jei tuomet, kai popiežiaus legatas atvyko į Rygą, Vytenis jį ir arkivyskupą Fridriką prašė jam atsiųsti du pranciškonu, kuriems jis Naugarduke jau buvo pastatęs bažnyčią. Tas pats šaltinis sako, kad tai ne-

⁹⁴ F. G. BUNGE, *Die Stadt Riga in XIII. und XIV. Jahrhundert*, Leipzig, 1878, 23 ir sek. psl.

⁹⁵ J. JAKŠTAS, *Vokiečių ordinas ir Lietuva*, 150 psl.

⁹⁶ G. BUNGE, *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, I t., 714 psl., 570 nr.; *Scriptores rerum Livonicarum*, II t., 753 psl.

⁹⁷ V. GIDŽIŪNAS, *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania*, 23 ir sek. psl.

⁹⁸ F. G. BUNGE, *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, II t., 186 ir sek. psl., 710 nr.

⁹⁹ Ten pat, VI, 60 ir sek. psl. 2769 nr.; A. THEINER, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, I t., 123 psl., 207 nr.

patiko vokiečių ordinui ir jis, pasiuntęs į tą kraštą kariuomenę, sudegino pranciškonams pastatytą bažnyčią¹⁰⁰.

2. *Vienuoliai Lietuvoje Gedimino viešpatavimo metu (1316-1341)*. — Vyteniui mirus, sąjungą su rygiečiais ir arkivyskupu palaikė ir Gediminas. Jie kartu vedė vieningą politiką prieš vokiečių ordiną ir vieni kitus gynė Romos kūrijoje, keldami ordino nedorības. Tarp Gedimino ir arkivyskupo buvo užsimezgę tokie draugiški ryšiai, kad Lietuvos kunigaikštis arkivyskupui siuntinėjo dovanas¹⁰¹. Tada pranciškonai ir domininkonai veikė pačiame kunigaikščio dvare. Jie dalyvavo net jo tarybos posėdžiuose ir rašė Gedimino laiškus, kuriuos jis siuntinėjo Vakarų Europos miestams, vienuolijų viršininkams ir pačiam popiežiui. Domininkonams Gediminas buvo pastatęs bažnyčią Vilniuje, o pranciškonams Vilniuje ir Naugarduke¹⁰². Šie vienuoliai, gal būt arkivyskupo patarti, ragino Gediminą priimti krikštą be vokiečių ordino tarpininkavimo. Kunigaikštis, jų raginamas ir politinių motyvų skatinamas, 1322 m.¹⁰³ parašė savo pirmąjį laišką popiežiui, kuriame skundėsi vokiečių ordino daromomis skriaudomis, atsidavė popiežiaus globai ir apgailėstavo, kad dėl ordino intrygų tiek ankstyvesnieji Lietuvos kunigaikščiai, tiek jis pats iki šiol senose protėvių klaidose tebegyvena ir, baigdamas laišką, pažadėjo popiežiui paklusnybę ir pareiškė norą priimti katalikų tikėjimą¹⁰⁴. Negana to, 1323 m. pradžioje kitais laiškais, adresuotais Vakarų Europos miestams ir pranciškonų bei dominikonų viršininkams, kvietė į Lietuvą vyskopus, kunigus, vienuolius, pirklius ir amatininkus, pažadėdamas visiem pilną laisvę ir primindamas, kad jis savo krašte jau turi pranciškonų ir dominikonų ordinų vienuolių¹⁰⁵.

¹⁰⁰ V. GIDŽIŪNAS, *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania*, 25 psl.; *De Fratribus Minoribus in Lituania*, 21 psl.

¹⁰¹ T. VALENTI, *Gl'inventari di Fr. Federico de Pernstein, O.F.M., arcivescovo di Riga (1304-1340)*, žr. *Miscellanea Francescana*, XXXIII (Roma, 1933), 51, 56, 62 psl.

¹⁰² « Ut igitur securiores et magis certiores vos reddamus duas ecclesias Fratrum minorum, unam in civitate nostra, Vilna dicta, et aliam in Naugardia habemus erectas, et tertiam Fratrum Praedicatorum »; F. G. BUNGE, *Liv., Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, II t., 144 psl., 690 nr.

¹⁰³ V. GIDŽIŪNAS, *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania*, 25 psl.

¹⁰⁴ V. GIDŽIŪNAS, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, I-sis priedas, 81 ir sek. psl.; F. G. BUNGE, *Liv., Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, 140 ir sek. psl., 687 nr.

¹⁰⁵ V. GIDŽIŪNAS, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, app. II-IV, 82-85 psl.

Gedimino laišakai pakenkė ordino vardui, dėl to jis visais gali-
mais būdais gynėsi. Jo prašomi, Prūsijos vyskupai savo laiškais
įspėjo Livonijos tikinčiuosius, kad jie nesidėtų sąjungon su lie-
tuviais¹⁰⁶. Nuostabu, kad ir Prūsijos pranciškonų kustodas su
vienuolynų viršininkais išėjo prieš savo ordino brolius: Rygos
arkivyskupą Fridriką ir Lietuvoje veikiančius pranciškonus. Jie,
savo 1323 m. lapkričio 25 d. visiems tikintiesiems rašytame laiške,
išdrįso tvirtinti, kad netiesa tai, ką Gediminas apie vokiečių ordiną
ir savo norą krikštytis rašo, nes esą jie patyrę, kad jis keikęs net
patį Dievą¹⁰⁷. Du cistersų abatai, gindami vokiečių ordino garbę,
net popiežiui Jonui XXII rašė, kad netikėtų Gedimino šmeižtams
ir jo pažadui krikštytis¹⁰⁸. Pats ordinas per savo šnipus kurstė
žemaičius ir rusus, kad jie sukiltų prieš Gediminą, jei jis priimtų
krikštą¹⁰⁹.

Visi šie vokiečių ordino, vyskupų ir Prūsijos vienuolių veiks-
mai nepadarė įtakos popiežiui. Jis 1324 m. birželio mėnesį parašė
Gediminui laišką, pagyrė jo pasiryžimą ir pažadėjo atsiųsti savo
legatus¹¹⁰. Iš tikro, jo pasiųstieji legatai Baltramiejus Elehteno
vyskupas ir Bernardas šv. Teofrido abatas 1324 m. rudenį atvyko
į Rygą. Rygoje jie apie Gediminą išgirdo visokių nuomonių, dėl
to padėčiai iširti pasiuntė savo pasiuntinius. Kai pasiuntiniai
atvyko į Vilnių ir ėmė kalbėti apie krikštą, tai Gediminas, grei-
čiausia politinių aplinkybių verčiamas, jau buvo pasikeitęs ir
dėjosi nieko nežinąs apie savo pažadą krikštytis¹¹¹. Kadangi
Gedimino laiške aiškiai buvo išreikštas noras priimti katalikų
tikėjimą, tai jis apkaltino laišką rašiusį pranciškoną, sakydamas,
kad jis jam to neliepęs rašyti¹¹². Žinoma, raštininkas iš Gedimino

¹⁰⁶ F. G. BUNGE, *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, II t.,
167 ir sek. psl., 695, nr., 170 psl., 696 nr.

¹⁰⁷ PHILIPPI, *Preussisches Urkundenbuch*, II t., 307 psl., 429 nr.

¹⁰⁸ Ten pat, 315 ir sek. psl., 446 nr.

¹⁰⁹ Tai pasiuntiniai sužinojo iš pranciškonų. « Haec ... audivimus de
fratre Hinrico, fratre Bertoldo et aliis fratribus et etiam laicis, quod fra-
tres de Prussia dederunt multas tunicas et bona potentioribus Sameytis,
ita quod ipsi insurrexerunt contra regem, dicendo, si ipse reciperet fidem,
ipsi vellent eum, filios et omnes sibi adherentes expugnare, et una cum
fratribus de domo Theutonica expellere de suo regno ... similia verba mina-
toria habuerunt Rutheni contra eum ». V. GIDŽIŪNAS, *De Fratibus Mino-
ribus in Lituania*, V-sis priedas, 89 psl.

¹¹⁰ A. THEINER, *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, I t., 193
psl., 293 nr.

¹¹¹ F. G. BUNGE, *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, VI t.,
477-483 psl., 3073 nr.; V. GIDŽIŪNAS, *De Fratibus Minoribus in Lituania*,
V-sis priedas, 86 ir sek. psl.

¹¹² « Nunc autem, pater sancte et reverende, studiose supplicamus, ut
flebilem statum nostrum attendatis, quia parati sumus, vobis, eicut ceteri

noru palaikyti gerus santykius su krikščionimis ir popiežium, galėjo padaryti pergreitą išvadą, kad Gediminas norįs priimti katalikų tikėjimą, bet iš pasiuntinių tyrinėjimų davinių, surašytų relacijoje, taip neatrodo¹¹³. Greičiausia Gediminas taip aiškinosi tik aplinkybių verčiamas, norėdamas išsisukti iš keblios padėties.

Taip gražiai pradėtas krikšto klausimas liko be vaisių, bet dėl to Gedimino santykiai su rygiečiais ir jų arkivyskupu nenutrūko, iki juos vokiečių ordinas galutinai nugalėjo¹¹⁴. Nepasikeitė jo tolerancija ir krikščionių tikėjimui¹¹⁵. Laisvai ir tyliai darbovosi pranciškonai ir domininkonai¹¹⁶. Tiesa, pranciškonų šaltiniuose minima, kad Gedimino laikais, tarp 1338 ir 1341 m., Vilniuje kankinių mirtimi mirė du Bohemijos-Lenkijos provincijos pranciškonai: brolis Henrikas ir brolis Martynas, bet išnagrinėjus jų mirties aplinkybes, atrodo, kad jie buvo ne Gedimino pasmerkti, o įtužusios minios nužudyti¹¹⁷.

3. *Vienuoliai Lietuvoje Gedimino sūnums viešpataujant (1341-1382)*. — Neturime autentiškų žinių apie vienuolių veiklą Gedimino sūnų Jaunučio, Algirdo ir Kęstučio viešpatavimo metu. Apie 14 pranciškonų kankinių mirtį Vilniuje, Algirdo viešpatavimo metu, yra sukurta garsi legenda, kurios istorinis pagrindas yra jau minėtų Henriko ir Martyno mirtis Gedimino laikais. Čia tik padidintas kankinių skaičius ir įvykis nukeltas į vėlesnius laikus. Vėliau šių legendarinių kankinių skaičius lenkų kronikininkų buvo pakeltas net iki 36¹¹⁸. Šios legendos nuodugniai yra išnagrinėtos K. Chodynicki ir mano studijose¹¹⁹.

Dar yra spėjama, būk Kęstučio ir Algirdo vaikus mokę vienuoliai ir mažam Jogailai pranciškonas Andrius Vasylius, vėliau Vilniaus vyskupas, išpranašavęs, kad jis įvesias Lietuvoje krikščionių tikėjimą. Bet tai šaltiniais nepatvirtinti spėliojimai. Viena tačiau yra aišku, kad 1387 m. Vilniuje buvęs pranciškonų vie-

---

reges Christiani, in omnibus obedire et fidem catholicam recipere ». V. GIDŽIŪNAS, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, I-is priedas, 82 psl. «Tunc ipse respondebat, quod non iussisset hoc scribere, sed si frater Bertoldus scripsisset, in caput suum redundaret », (Ten pat, V-sis priedas, 97 psl.).

¹¹³ Ten pat, 88-90 psl.

¹¹⁴ V. GIDŽIŪNAS, *De missionibus Fratrum Minorum in Lituania*, 34 psl.

¹¹⁵ V. GIDŽIŪNAS, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, 30 ir sek. psl.

¹¹⁶ Ten pat.

¹¹⁷ V. GIDŽIŪNAS, *Legendariškieji pranciškonų kankiniai Vilniuje*, Brooklynas, 1954, 9-16 psl.

¹¹⁸ Ten pat, 16-41 psl.

¹¹⁹ Ten pat ; K. CHODYNICKI, *Legenda o męczeństwie czterestnastu Francisznow w Wilnie*, žr. *Ateneum Wileńskie*, IV (1927), 12 sąs., 53-78 psl.

nuolynas, nes jis minimas Vilniaus vyskupijos įsteigimo akte, aprašant Jogailos davanotos vyskupui miesto dalies ribas¹²⁰. Greičiausia čia, pagal tradiciją, pranciškonai išsiliko nuo Gedimino laikų, kai tuo tarpu apie domininkonus jokių pėdsakų nebeliko.

III. VIENUOLIŲ DALIS LIETUVOS KRIKŠTE

Jei jau anksčiau vienuoliai vienaip ar kitaip reikėsi Lietuvoje, ar tai aptarnaudami svetimtaučius pirklus ir amatininkus, ar tai dirbdami kunigaikščio dvare, ar tai ramiai traukdami pagonis į krikščionybę, tai ką jau bekalbėti apie jų darbus tuomet, kai Lietuvai atėjo ilgai lauktoji krikšto valanda. Tada jie buvo pirmieji Lietuvos apaštalai ir dėl to iš jų buvo parinkti ir pirmieji Vilniaus vyskupai.

1. *Pranciškonų veikla krikšto metu.* — Kai Jogaila 1386 m. Krokuvoje priėmė krikštą ir su misininkais sekančių metų pradžioje pradėjo krikštyti Lietuvą, tai misijų darbui vadovauti atvyko Lenkijos episkopato paskirtas Sereto vyskupas Andrius Vasylius, pranciškonas. Krikštyti lietuvius jam padėjo vietiniai Vilniaus pranciškonai ir iš Lenkijos atvykę kunigai¹²¹. Kai buvo pakrikštyti Lietuvos didikai ir didžiama Vilniaus miesto gyventojų, tai Jogaila su tais pačiais misininkais padarė kelias išvykas į kitus žymesnius miestelius ar pilis, kur jo įsakymu sušaukti žmonės krikštijosi. Dluogošas ir kiti ano meto istorikai tvirtina, kad, nesant pakankamai lietuviškai mokančių kunigų, pats Jogaila mokęs žmones tikėjimo tiesų ir net poterių *Tėve mūsų* ir *Tikiu į Dievą*.

Čia mums kyla klausimas: jei jis mokė kitus, tai kas jam juos išvertė? Juos išversti galėjo tik gerai lietuviškai mokėję kunigai, kokie tuo metu buvo Vilniaus pranciškonai ir vyskupas Andrius Vasylius. Taip linkę manyti ir J. Lebedys su J. Palioniu, kurie išleido ir aprašė 1962 m. Vilniaus universiteto bibliotekoje atrastus seniausius lietuviškus poterius¹²². Iš tikro, poterių ver-

¹²⁰ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilmensis*, I t., 1 sąs., Krokuva, 1932, 1-9 psl.

¹²¹ DLUGOŠO teigimas, kad Lietuvos krikštyti buvo atvykęs arkivyskupas Bozanta ir karalienė Jadvyga, jau senai istorikų atmestas. K. CHODYNICKI, *Legenda o męczeństwie czterenastu Franciszkanów w Wilnie*, žr. *Ate-neum Wileńskie*, I (1924), 444 psl.; W. ABRAHAM, *Polska i Litwa w dzie-jowym stosunku*, Varšuva, 1914, 20 ir sek. psl.; A. ALEKNA, *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, 37 psl.

¹²² J. LEBEDYS ir J. PALIONIS, *Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas*, žr. *Lietuvos Aukštųjų Mokyklų Mokslų Darbai, Bibliotekininkystės ir biblio-grafijos klausimai*, III t., Vilnius, 1964, 109 ir sek. psl.

timas, ypač *Tikiu į Dievą*, kur yra suglaustos visos katalikų tikėjimo tiesos, nėra taip jau paprastas dalykas. Jis turi būti tikslus ir bažnytinės vyriausybės patvirtintas. Dėl to yra pagrindo manyti, kad juos išvertė koks nors pranciškonas, o aprobavo Lietuvos misijų vadovas vyskupas Andrius Vasylius.

Vienuolių pagelba įvedęs krikščionybę Lietuvoje, Jogaila pasirūpino ir jos administracija. Jis Vilniuje pastatė katedrą, padarė vyskupui užrašus¹²³, Vilniaus vyskupu prezentavo Lietuvos misijų vadovą Andrių Vasylių pranciškoną, aprūpino kapitulą, įkūrė Ukmergės, Maišiogalos, Niemenčyno, Medininkų, Krėvos, Obolčių ir Ainos parapijas, aprūpindamas jas beneficijomis¹²⁴. Aprūpindamas parapijų bažnyčias, nepamiršo padaryti užrašų ir pranciškonų vienuolynams, kurių nariai jam padėjo krikštyti Lietuvą, kad viskuo aprūpinti sėkmingiau galėtų apaštalauti¹²⁵.

2. Pirmasis Vilniaus vyskupas Andrius Vasylius, O.F.M.

— Iki kol popiežius Urbonas VI per Poznanės vyskupą Dobrogostą patvirtino Jogailos darbus ir Andrių Vasylių kanoniškai įsodino Vilniaus katedron, praėjo daugiau kaip metai laiko. Tuo metu vyskupas su pranciškonais ir kitais kunigais apaštalavo Lietuvoje, dalyvavo misijų ekspedicijose, teikė krikšto ir sutvirtinimo sakramentus, patarė Jogailai, kur ir kaip statyti bažnyčias, kaip ir kuo aprūpinti įsteigtų parapijų kunigus. Tai galima matyti iš pirmajai Lietuvoje Jogailos įkurtai Obolčių parapijai 1387 m. birželio 1 d. padarytų užrašų, kuriuos darant dalyvavo pats vyskupas Andrius¹²⁶.

Pagaliau, popiežius Urbonas VI 1388 m. kovo 12 d. Poznanės vyskupui Dobrogostui pavedė kanoniškai įkurti Vilniaus katedrą ir, atleidus nuo Sereto vyskupo pareigų, jį įsodinti Andrių Vasylių, pranciškoną, paimant iš jo paklusnybės priesaiką¹²⁷. Pavestą misiją vyskupas Dobrogostas įvykdė tų pačių metų vasarą, kanoniškai įkurdamas katedrą, įsteigdamas kapitulą ir intronizuodamas pirmąjį Vilniaus vyskupą¹²⁸. Dabar vyskupas Andrius tapo pilnateisiu Vilniaus ordinaru su visomis reikalingomis institucijomis ir pareiga vyskupijoje gyventi.

¹²³ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, 1-9 psl., 1 nr.

¹²⁴ Ten pat, 9 psl., 2-4 nr.; 15 psl., 7 nr.

¹²⁵ Ten pat, 10-11 psl., 5 nr.; 11 ir sek. psl., 6 nr.

¹²⁶ Ten pat, 17-19 psl., 9 nr.

¹²⁷ Ten pat, 20-22 psl., 10 nr.

¹²⁸ Ten pat, 22-24 psl., 12 nr.; J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowy*, II t., 11-14 psl.

Lietuvos valdovai Jogaila ir Vytautas rėmė pranciškono vyskupo darbus. Jogaila, dar statydamas katedrą, padarė vyskupui didelius užrašus. Vytautas 1388 m. liepos 24 d. juos dar praplėtė tuometinės savo kunigaikštijos teritorijoje, užrašydamas vyskupui žemių prie Brastos ir Drohičino¹²⁹. 1390 m. Jogaila aprūpino ir kapitulą, užrašydamas jai iš savo tėvo Algirdo paveldėtus Panerius ir dešimtinę iš kitų žemių ir Vilijoje pagauamos žuvies¹³⁰. Nuo jo neatsiliko ir Vytautas. Jis taip pat padidino užrašus katedrai ir kapitulai¹³¹. Pagaliau, Jogaila 1395 m. Vilniaus bažnyčios turtus atpalaidavo nuo visų mokesčių ir pareigų valstybei¹³².

Valdovai ne tik medžiaginiai aprūpino vyskupiją, kapitulą ir parapijas, bet taip pat sudarė palankias sąlygas vyskupui ir kunigams skleisti Kristaus mokslą Lietuvoje ir Lietuvos valdovams priklausančioje Rusijoje. Taip Jogaila 1389 m. visiems savo tėvūnams įsakė klausyti vyskupo kaip jo paties ir padėti jam ir jo pasiūstiems kunigams krikštyti pagonis ir statyti bažnyčias, kur tik jis panorės¹³³. Panašų įsakymą savo vaivadoms ir tėvūnams 1395 m. davė ir Vytautas¹³⁴.

Vienuolis vyskupas darniai veikė su savo kapitula, kuri susidėjo iš prepozito, dekanų ir 10 kanauninkų, kurioje buvo lietuvių, lenkų ir čekų. Nors kapitulos įsteigimo akte buvo įsakyta gyventi prie katedros¹³⁵, bet esant dideliame kunigų trūkumui, kai kuriuos iš jų vyskupas paskyrė parapijų klebonais¹³⁶. Nors Jogaila buvo padaręs kapitulai užrašus, bet vyskupas Andrius, tur būt, manė, kad jie nėra pakankami, dėl to jis iš savo dalies užrašė kapitulai du kaimus: Lukyną ir Vasilevą, du ežerų Tauragnų apylinkėje ir tris aikštes prie šv. Mikalojaus bažnyčios¹³⁷.

Naujatikių krašte vyskupas turėjo ir nemalonumų bei materialinių skriaudų užrašais įgytose žemėse. Jau 1391 m. jam teko

¹²⁹ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilmensis*, 27-28 psl., 14 nr.

¹³⁰ Ten pat, 30-31 psl., 17 nr.

¹³¹ Ten pat, 40 ir sek. psl., 25 nr.

¹³² Ten pat, 39-40 psl., 24 nr.

¹³³ Ten pat, 28 psl., 15 nr.; 29 psl., 16 nr.; J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowy*, II t., 15 ir sek. psl.

¹³⁴ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilmensis*, 39-40 psl., 23 nr.

¹³⁶ « creamus novas dignitates et canonicatus ..., qui omnes predicti ... residenciam debebunt facere personalem circa ecclesiam memoratam ». (Ten pat, 26 psl., 13 nr.)

¹³⁶ Ten pat, 49 psl., 29 nr.; 59 psl., 33 nr.

¹³⁷ Ten pat, 45 ir sek. psl., 28 nr.

ginti kapitulą nuo įvairių skriaudikų, kurie savinasi kanauninkams skirtas žemes, nenorėjo mokėti dešimtinės, dėl to vyskupas leido kapitulai tokius bausti bažnytine ekskomunikos bausme¹³⁸. Pats vyskupas turėjo nemalonią bylą dėl Iseto ežero su Giedraičiais, kurią Vytautas išsprendė, pusiau padalydamas ežerą¹³⁹. Kai skriaudos vyskupijai ir vienuolynams ir toliau nesiliovė, vyskupas šaukėsi Šv. Tėvo pagalbos, kuris 1398 m. Plocko ir Poznanes vyskopus paskyrė Vilniaus vyskupijos ir vienuolynų turtų saugotojais ir gynėjais su teise teisti, bausti bažnytinėmis bausmėmis ir atiduoti pasaulinei valdžiai¹⁴⁰.

Vyskupas taip pat dalyvavo ir viešame Lietuvos valstybės gyvenime, nes jis turėjo senatoriaus teises. Nenurodydami šaltinio Przyalgowski ir Kurczewski tvirtina, kad 1392 m., Vytautui su Jogaila susitaikius, vyskupas Andrius Vytautą karūnavęs Didžioju Lietuvos Kunigaikščiu¹⁴¹. Dažnai vyskupas dalyvavo žymesniuose Lietuvos valdovo veiksmuose. Antai, 1396 m. gegužės 15 d. Merkinėje, vyskupui Andriui patariant, Vytautas su Dorpato vyskupu Ditriku sudarė laisvos prekybos sutartį¹⁴². Vėliau, darant taiką su vokiečių ordinu 1398 m. spalio 12 d., Vilniaus vyskupas Andrius buvo šalia Vytauto, kaip liudininkas kartu su Varmijos ir Sambijos vyskupais¹⁴³.

Apie vyskupo Andriaus apaštališką veiklą geriausia liudija Jogailos ir Vytauto 1397 m. gegužės 20 d. raštas, kuriame Lietuvos valdovai šitaip apie jį sako: « Sane ... habitoque respectu ad multe devocionis constanciam et fructuosorum salubriumque operum solerciam, quibus venerabilis in Christo dominus Andreas, episcopus ecclesie Wilnensis, circa gentem Lithuanicam noviter e tenebris gentilitatis ad agnitionem katolice unitatis eductam insudare studuit, se et sua bona circa doctrinas neophitorum exempla clarissima omnibus periculis et cunctis defectibus pro Christi nomine tamquam verus imitator exponendo ». Išgyrę jo uolumą, valdovai užrašė jam 200 markių ir 10 statinaičių medaus, įsaky-

¹³⁸ Ten pat, 36-37 psl., 21 nr.; J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowy*, II t., 16 psl.

¹³⁹ W. PRZYALGOWSKI, *Żywoty biskupów Wileńskich*, I t., Petrapilis, 1860, 20 psl.

¹⁴⁰ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, 53-54 psl., 32 nr.

¹⁴¹ W. PRZYALGOWSKI, *Żywoty biskupów Wileńskich*, I t., 22 psl.; J. KURCZEWSKI, *Biskupstwo Wileńskie*, Vilnius, 1912, 25 psl.

¹⁴² *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, 42 psl., 26 nr.

¹⁴³ F. B. BUNGE, *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch*, IV, 222 psl., 1478 nr.; 227 psl., 179 nr.

dami, kad kasmet per Kalėdas visa tai būtų atiduodama iš Vilniaus pilies rezervų¹⁴⁴.

Po tokios valdovų atestacijos tektų panagrinėti, kokie konkrečiai buvo jo nuveikti darbai. Pirmiausia jam reikėjo kitų katedrų pavyzdžiu įvesti kanoniškų valandų giedojimą ar kalbėjimą su kasdieninėmis kapitulai skirtomis mišiomis. Jau minėjome, kad trūkstant kunigų, vyskupas skyrė kapitulos kanauninkus parapijų klebonais. Dėl to jis įkūrė mokyklą, kad būtų kam giedoti psalmes ir iš mokinių išaugtų kandidatų į klierikus¹⁴⁵.

Katedra vyskupo Andriaus laikais buvusi atidara dieną ir naktį. Pats vyskupas buvo pamaldus ir mėgdavo dalyvauti liturginėse apeigose. Tai galima įžvelgti ne tik vėlesnių istorikų teigimuose, bet ir paties vyskupo testamente ir šaltinių užuomenose. Kai vokiečių ordino broliai nenustojo skusti, kad lietuviai tik apsimetę krikščionys, tai popiežius Bonifacas IX padėčiai iširti pasiuntė savo pasiuntinius, kurie atvykę į Vilnių matė vyskupą Andrių einantį per miestą iškilmingoje procesijoje, lydimą karaliaus ir kitų pakrikštytų lietuvių¹⁴⁶.

Tiek katedrai, tiek parapijų bažnyčioms kulto reikalams trūko liturginių knygų, indų ir rūbų. Vyskupui prašant, jas aprūpino Lietuvos valdovai ir jų žmonos¹⁴⁷. Kokius liturginius reikmenis vyskupas buvo išigijęs ir kas jam juos įtaisė, iš dalies randame jo testamente. Testamentu vyskupas užrašė katedrai ir kapitulai savo stalo indus, tris pontifikalus, du nauju ir vieną seną, ir visas kitas knygas, užrašytas kapitulos registruose, tarp kurių buvo 1398 m. Jogailos ir Jadvygos įsakymu nupirktas passionalas. Katedrai paliko jis ir savo vyskupiškus rūbus, gemomis ir kitais brangakmeniais papuoštą infulą, sidabrinį pastoralą su paaukuotu užrietimu, dvejas pirštines su dviem aukso žiedais, kurių vienas su zafyro akimi, o antras su gema, kuri dovanoto Lietuvos kunigaikštienė Ona. Užrašė ir trečią didelį brangakmeniais išpuoštą žiedą su šv. Kryžiaus ir kitomis relikvijomis, auksu išsiuvinėtą korporalą ir kapsą, ir du rankšluosčius dovanotus karalienės Jadvygos.

¹⁴⁴ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, 51 psl., 30 nr.; J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowy*, II t., 305-306 psl.; *Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1373-1430*, collegit A. PROCHASKA et edidit in *Monumenta Medii Aevi res gestas Poloniae illustrantia*, VI t., Krokova, 1882, 46 psl., 151 nr.

¹⁴⁵ J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowy*, I t., 6-7 ir 308 psl.

¹⁴⁶ *Codex epistolaris Vitoldi*, 21 psl., 65 nr.; W. PRZYALGOWSKI, *Żywoty biskupów, Wileńskich*, I t., 23 psl.

¹⁴⁷ J. KURCZEWSKI, *Biskupstwo Wileńskie*, 25 psl.

Kitus likusius drabužius, kielikus ir mišiolus, tarp jų ir Lietuvos kunigaikštienės Onos dovanotą humerolą, alba, juosta, stulą ir juodą arnotą atidavė savo įkurtos koplyčios altaristai¹⁴⁸. Iš to paties testamento matome, kad vyskupas stengėsi aprūpinti ir kitas, ypač vienuolių aptarnaujamas, bažnyčias. Užrašydamas savo įkurtai koplyčiai mišiolus mini, kad vienas didelis mišiolas tuo metu buvo Niemenčinėje. Vadinasi, jis buvo paskolintas tos parapijos kunigams. Toliau, pilies rajone esančiai šv. Onos bažnyčiai jis užrašė penkias uolaktis gelumbės ir tiek pat mažesniesiems broliams Vilniaus priepilio vienuolyne prie švenč. Mergelės bažnyčios. Gi Medininkų, Ašmenos, Lydos ir Bistricos bažnyčioms, kurias irgi aptarnavo pranciškonai su atgailos kanauninkais, prie penkių uolakčių gelumbės pridėjo dar po 60 grašių¹⁴⁹.

Plečiantis katalikų tikėjimui, reikėjo ir daugiau kunigų. Pašaukimams įkvėpti, Andrius, kitų vyskupų pavyzdžiu, buvo įkūręs katedros mokyklą. Panašią mokyklą tuo metu turėjo ir Vilniaus pranciškonai¹⁵⁰. Ką nors panašaus į mokyklą galėjo turėti ir šv. Augustino atgailos kanauninkai Bistricoje¹⁵¹. Šios mokyklos negalėjo paruošti kunigų, dėl to vyskupas turėjo siųsti klierikus kitur mokytis. Ne be jo prašymo ir karalienė Jadvyga 1393 m. lapkričio 10 d. prie Pragos universiteto teologijos studentams lietuviams įkūrė studijų bursą — bendrabutį¹⁵².

Vyskupo ir Lietuvos valdovų rūpesčiu augo ir bažnyčių skaičius. Jam atvykus Lietuvos krikštyti, Vilniuje galėjo būti trys bažnyčios: šv. Onos pilies rajone, šv. Mikalojaus vokiečių pirklų kapuose ir pranciškonų švenč. Mergelės Marijos Smiltynėje. Abi šios paskutinės bažnyčios stovėjo prie kelio į Trakus¹⁵³. Jos visos prieš Lietuvos krikštą buvo pranciškonų aptarnaujamos. Prof. Z. Ivinskio manymu dar galėjo būti bažnyčios Trakuose ir Kaune¹⁵⁴. Krikšto metu buvo pastatyta Vilniaus katedra ir Ukmergės, Maišiogalos, Niemenčinės, Medininkų, Krėvos, Obolčių ir Ainos parapijų bažnyčios ir šv. Martyno koplyčia aukštutinėje pilyje¹⁵⁵. Šalia

¹⁴⁸ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, 47 ir sek. psl., 29 nr.; J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowy*, II t., 17-18 psl.

¹⁴⁹ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, 56-58 psl., 33 nr.; J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowy*, II t., 18-21 psl.

¹⁵⁰ V. GIDŽIŪNAS, *De Fratibus Minoribus in Lituania*, 55 psl.

¹⁵¹ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, 32 psl., 18 nr.; 33 psl., 19 nr.

¹⁵² A. ŠAPOKA, *Jogaila*, Kaunas 1935, 286-287 psl.

¹⁵³ P. REKLAITIS, *Mikalojaus bažnyčia Vilniuje*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XVIII (1959), 400 psl.

¹⁵⁴ Z. IVINSKIS, *Lietuvių Tautos istorija* (rankraštis), 216 psl.

¹⁵⁵ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*,

šių parapijų bažnyčių, vyskupo Andriaus laikais įsikūrė pranciškonų vienuolynai su bažnyčiomis Lydoje ir Ašmenoje¹⁵⁶, o Bistricoje šv. Augustino atgailos kanauninkus įkurdino Jogaila su pareiga aptarnauti ir Medininkų parapiją¹⁵⁷.

Kaip iš visų šaltinių užuomenų matyti, stipriausi vyskupo Andriaus bendradarbiai buvo Vilniaus kapitulos kanauninkai ir pranciškonai, o kiek vėliau ir tik ką minėti atgailos kanauninkai. Ant jų pečių gulėjo parapijų ir bažnyčių administravimas, apaštalavimas, mokymas ir bažnytinės apeigos. Darniai su visais sugyvendamas pirmasis Vilniaus ganytojas per trumpą laiką pasiekė didelių laimėjimų.

Vyskupas Andrius Vasylius Lietuvoje pasidarbavęs 11 m. mirė. Jis buvo palaidotas jo paties Vilniaus katedroje įrengtoje Dievo Kūno ir šv. Pranciškaus koplyčioje¹⁵⁸.

3. *Antras Vilniaus vyskupas Jokūbas Plichta, O.F.M.* — Palaidojus pirmąją ganytoją, Vilniaus kapitula susirinko Dievo Kūno koplyčion ir 1398 m. gruodžio 1 d. vienbalsiai išrinko naują vyskupą Jokūbą Plichtą, pranciškoną, Lietuvos pranciškonų vikarijos vikarą¹⁵⁹. Nežiūrint to, kad karalienė Jadvyga buvo siūlusį savo kandidatą Mikalojų iš Garzkovo, kapitula, gavusi Jogailos ir Vytauto pritarimą, naujai išrinktą ganytoją iškilmingai katedroje intronizavo ir visiems viešai apie jo išrinkimą pranešė. Tą pačią dieną kapitula pranešė apie išrinkimą popiežiui Bonifacui IX, prašydama patvirtinimo. Kapitulos prašyme pasakyta, kad Jokūbas yra Krokuvos lektorius, gilaus mokslo lietuvis — mokąs lietuviškai, iki tol sąžiningai ėjęs savo pareigas, rimtas ir visas vyskupui reikalingas kvalifikacijas turįs kunigas¹⁶⁰.

Išrinktam ganytojui kapitula statė savo reikalavimus ir prašė patvirtinti senas privilegijas. Tada Jokūbas gruodžio 4 d. raštu patvirtino visus vyskupo Andriaus veiksmus, pažadėjo ginti kate-

4 nr. ; A. ŠAPOKA, *Senasis Vilnius*, Brooklynas, 1963, 65 psl. ; A. TAUTAVIČIUS, *1955-1957 kasinėjimai Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje*, žr. *Lietuvos T. S. R. Akademijos Darbai*, serija A, I (4) t., 1958.

¹⁵⁶ V. GIDŽIŪNAS, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, 43-46 psl.

¹⁵⁷ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, 32 psl., 18 nr. ; 33 psl., 19 nr.

¹⁵⁸ Ten pat, 60 psl., 34 nr. ; J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowy*, II t., 307 psl.

¹⁵⁹ V. GIDŽIŪNAS, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, 73-75 psl. ; J. KURCZEWSKI, *Biskupstwo Wileńskie*, 25-26 psl. ; W. PRZYALGOWSKI, *Żywoty biskupów Wileńskich*, 27-31 psl.

¹⁶⁰ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, 60-62 psl., 34 nr. ; J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowy*, II t., 306-308 psl.

dros ir kanauninkų teises, bet pareikalavo, kad kitur išvyktą kanauninkai savo vietoje pasamdytų vikarus, davė pažadą didinti parapijų ir vienuolynų skaičių, bet vietose, skirtose parapijų bažnyčioms, išikūrusius vienuolynus pašalinti, kilusius kokius nors tarp vyskupo ir kanauninkų kivirčius, pažadėjo spręsti savitarpyje, nesikreipiant į pasaulinę valdžią¹⁶¹.

Gal dėl to, kad vyskupu buvo išrinktas lietuvis *eiusdemque nationis et lingue*, Jogaila ir Vytautas, neatsižvelgdami į Jadvygos pageidavimą, davė savo pritarimą. Lietuvio vyskupo išrinkimu, jie norėjo popiežiui Bonifacui IX įrodyti, kad Lietuva jau tikrai krikščioniška, jei pati turi net kandidatą į vyskopus, nes šis popiežius, paveiktas vokiečių ordino skundų, lietuvių tikėjimui tirti, dar taip neseniai, buvo atsiuntęs specialius pasiuntinius¹⁶². Gavęs kapitulos prašymą su valdovų pritarimu, popiežius Jokūbą Plichtą 1399 m. gegužės 5 d. paskyrė Vilniaus vyskupu, kuris per savo prokuratorių Joną iš Lubeno pažadėjo metų bėgyje sumokėti prekonizacijos mokesį¹⁶³.

Svarbiausias vyskupo Jokūbo rūpestis buvo naikinti Lietuvoje pagonybę, sąmoninti pakrikštytuosius ir plėsti parapijų ir vienuolynų tinklą. Jis turėjo nelaimę išgyventi katedros gaisrą, kuri sudegė 1399 m., vos jam tapus vyskupu¹⁶⁴. Jo laimei Vytauto rūpesčiu ji greitai vėl buvo atstatyta. Jam vyskupaujant, buvo pastatyta pranciškonų bažnyčia ir vienuolynas Kaune (1400), parapijų bažnyčios Rohotnoje (1400) ir Želvoje, Valkovisko apskr. ir pradėta statyti pranciškonų bažnyčia ir vienuolynas Drohičine¹⁶⁵.

Iš vienuolių Jokūbo vyskupavimo metu stipriausi buvo pranciškonai. Jie ir jam vyskupaujant įkūrė savo vienuolynus Kaune ir Drohičine¹⁶⁶. Jogaila, dar Andriui vyskupaujant, Bistricoje įkurdino atgailos kanauninkus ir pavedė jiems aprūpinti Medininkų parapiją¹⁶⁷. Popiežius Bonifacas IX jų prepozitui Jokūbui leido eiti ir kitas pareigas, jei jas gaus Vilniaus vyskupijoje, kad

¹⁶¹ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilmensis*, 62-64 psl., 35 nr.; J. KURCZEWSKI, *Kościół Zamkowy*, 25-26 psl.

¹⁶² *Codex epistolaris Vitoldi*, 21 psl., 65 nr.

¹⁶³ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilmensis*, 67-68 psl., 38 nr.; K. EUBEL, *Hierarchia Catholica*, I t., 529 psl.; *Elementa, ad fontium editiones*, I t., collegit dr. J. LISOWSKI, Roma, 1960, 45-46 psl. 99 nr.

¹⁶⁴ J. KURCZEWSKI, *Biskupstwo Wileńskie*, 26 psl.

¹⁶⁵ R. KRASAUSKAS, *Plichta Jokūbas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XXIII (1961), 132 psl.; V. GIDŽIŪNAS, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, 74 psl.

¹⁶⁶ V. GIDŽIŪNAS, *Ten pat*, 46-48 psl.

¹⁶⁷ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilmensis*, 33 psl., 18-19 nr.

savo išlaikymui gautų beneficiją¹⁶⁸. Vytautas Senuose Trakuose, jau Jokūbui vyskupaujant (1400-1405), įkurdino benediktinus¹⁶⁹. Atrodo, kad ir domininkonai ieškojo galimybių tuo metu kurtis Lietuvoje, jei 1400 m. rugpiūčio 14 d. Romoje buvo padarytas procesas iš Vilniaus kilusiam domininkonui Jonui iš Bzovia, gyvenusiam Lvovo vienuolyne ir duotas Lietuvos vikaro titulas¹⁷⁰. Išnyko tik pranciškonų bažnyčia ir vienuolynas Lydoje, Švitrigailos kovų metu (1402-1403) gaisro sunaikintas ir dėl nežinomų priežasčių neatstatytas¹⁷¹.

Vilniaus vyskupas Jokūbas taip pat dalyvavo politiniame Lietuvos ir viešame Bažnyčios gyvenime. Jis pasirašė Vilniaus ir Rodomo susitarimą, kuriuo Vytautas buvo pripažintas Lietuvos valdovu, buvo liudininku, kai Vytautas ir Lietuvos didikai 1401 m. sausio 1 d. pažadėjo paklusnybę Lenkijos karaliui¹⁷², dalyvavo, kai Vytautas Liubline 1403 m. birželio 19 d. davė pažadą, kad jis be Jogailos žinios jokių sutarčių nei su Prūsijos, nei su Livonijos ordino broliais nedarys¹⁷³. Buvo liudininku taip pat, kai Vytautas Kaune 1404 m. rugpiūčio 17 d. paskelbė vokiečių ordinui Racionžo taikos nuostatus¹⁷⁴ ir leido jam Nevėžio krantuose statyti malūnus¹⁷⁵.

Vyskupas Jokūbas 1406 m. gegužės 18-20 d. dalyvavo bažnytiniame provincijos sinode Kališe, kur kartu su kitais vyskupais pasirašė Dancigo parapijos bažnyčiai suteiktų atleidų dokumentą ir pridėjo savo antspaudą¹⁷⁶. Tai buvo paskutinis žinomas vyskupo Jokūbo Plichtos veiksmai. Jis mirė 1407 m. sausio 7 d.¹⁷⁷

Sakoma, kad seniau Gardino pranciškonų bažnyčioje kabėjęs vyskupo Plichtos portretas, kuris jį vaizdavo maždaug 50 m. amžiaus, su vyskupiškais drabužiais, tvirto sudėjimo, ryškių bruožų, malonios išvaizdos, vienoje rankoje laikantį plunksną, o antroje knyga¹⁷⁸.

¹⁶⁸ Ten pat, 66-67 psl., 37 nr.

¹⁶⁹ Ten pat, 68 psl., 40 nr.; 69 psl., 42 nr.; 69-70 psl., 43 nr.

¹⁷⁰ Ten pat, 68 psl., 39 nr.

¹⁷¹ V. GIDŽIŪNAS, *De Fratibus Minoribus in Lituania*, 45-46 ir 74 psl.

¹⁷² *Codex epistolaris Vitoldi*, 71-73 psl., 233 nr.; 73-74 psl., 234 nr.

¹⁷³ Ten pat, 92 psl., 268 nr.; *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, 69 psl., 41 nr.

¹⁷⁴ *Codex epistolaris Vitoldi*, 102 psl., 295 nr.; 104 psl., 297 nr.

¹⁷⁵ Ten pat, 103-104 psl., 296 nr.

¹⁷⁶ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis*, 70 psl., 44 nr.

¹⁷⁷ V. GIDŽIŪNAS, *De Fratibus Minoribus in Lituania*, 75 psl.

¹⁷⁸ R. KRASAUSKAS, *Plichta Jokūbas*, žr. *Lietuvių Enciklopedija*, XXIII (1961), 132 psl.

4. *Pranciškonų vikarija ir kitų vienuolių įsikūrimas.* — Kiek ilgiau sustoję prie pirmųjų dviejų vienuolių vyskupų veiklos Lietuvos krikšto metu, dėl laiko stokos, negalime plačiau nagrinėti paskirų vienuolynų įsikūrimo aplinkybių, vienuolinio gyvenimo ir veiklos. Suglaustai tiek tepasakysime, kad šiem dviem pranciškonam vyskupaujant, Lietuvoje įskūrė savarankiška pranciškonų vikarija su dviem vienuolynais Vilniuje ir po vieną Ašmenoje, Lydoje, Kaune, Drohičine ir kiek vėliau Pinske. Visi šie vienuolynai savo apylinkėse išvystė plačią veiklą ir daug prisidėjo prie Lietuvos sukrikščioninimo ir švietimo, nes visuose vienuolynuose buvo mokoma skaityti ir rašyti. Vilniuje jie turėjo savo mokyklą, beto, dar mokė katedros mokykloje. Kiekvienas vienuolynas turėjo savo biblioteką, o jų bažnyčių paveikslai ir statulos paprastų žmonių vaizduotę daugiau patraukdavo prie Dievo ir šventųjų, nei gilios tikybos pamokos¹⁷⁹.

Krikšto metu, pagal šaltinių žinias, iš vienuolių tesidarbavo tik vieni pranciškonai. Tiesa, yra jau minėta užuomena apie vieną vilnietį domininkoną, kaip Lietuvos krašto vikarą, bet daugiau nieko apie jį nežinome. Yra dar ir kita užuomena, kad žemaičių krikšto metu domininkonas Mikalojus Venžikas žemaičiams sakęs pamokslą¹⁸⁰. Abu šie domininkonai veikė iš Lenkijos vienuolynų atvykę. Pirmasis jų vienuolynas Vilniuje tebuvo įkurtas tik 1501 m. Bistricoje Jogailos įkurdinti atgailos kanauninkai, pranciškonams į talką atėjo jau po oficialios krikšto datos, bet jų darbams nuopelnus Lietuvos krikščioninime priskira pats popiežius savo 1399 m. rašte¹⁸¹. Apie 1400 m. Vytautas Senuose Trakuose įkurdino benediktinus, kuriems popiežius Inocentas VII suteikė daug dvasinių privilegijų¹⁸². Pagaliau, Vytauto žmonos Onos prašomas, antipopiežius Jonas XXIII 1415 m. leido Didžiojoje Lietuvos Kunigaikštijoje įkurdinti seseris benediktines¹⁸³, tik nežinia, ar jos tada kur įsikūrė.

Kilus pranciškonų ordine observantų reformos sąjūdžiui, ir susiformavus savarankiškai observantų šakai, į Krokuvą atvyko vienas iš svarbiųjų jos organizatorių ir čia įkūrė observantus. Karaliaus Kazimiero dėka observantai greitai įsikūrė ir Lietuvoje. Jų vienuolynams kurti Lietuvoje Kazimieras 1468 m. gavo po-

¹⁷⁹ V. GIDŽIŪNAS, *De Fratribus Minoribus in Lituania*, 32-77 psl.

¹⁸⁰ V. GIDŽIŪNAS, *Krikščionybės įvedimas Lietuvoje*, žr. *Lux Christi*, 1965, 49 psl., 2 nr.

¹⁸¹ *Codex Diplomaticus ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilmensis*, 66-67 psl., 37 nr.

¹⁸² Ten pat, 68 psl., 40 nr.; 69 psl., 42 nr.; 69-70 psl., 43 nr.

¹⁸³ Ten pat, 91-92 psl., 59 nr.

piežiaus Pauliaus II leidimą, o sekančiais metais jiems davė žemės Vilniuje ir pastatydino šv. Pranciškaus ir šv. Bernardino bažnyčią ir vienuolyną. Tuo pačiu metu observantai įsikūrė taip pat Kaune — Nemuno ir Neries santakoje. Vėliau 1479 m. jie buvo įkurdinti Tikocine, 1498 Polocke ir kiek vėliau Gardine. Netrukus iš šių vienuolynų buvo sudarytas Lietuvos komisariatas, o 1530 m. įkurta ir Lietuvos observantų provincija. Kadangi pirmasis observantų vienuolynas buvo pavadintas šv. Bernardino vardu, dėl to jame gyvenę observantai imta vadinti bernardinais, todėl ir Lietuvoje įsikūrę pranciškonai-observantai buvo vadinami bernardinais¹⁸⁴.

Tai, berods, ir visos vienuolijos veikusios Lietuvoje iki protestantizmo antplūdžio. Apie jų veiklą šiame laikotarpyje nedaug tėra palikusių žinių istoriniuose šaltiniuose. Nėra iki šiol niekas rimčiau ir nuodugniau jų studijavęs. Iš užsilikusių užuomenų senose chronikose ir oficialiuose dokumentuose matome, kad vienuoliai Lietuvoje, kaip ir kituose kraštuose, nuo pat pirmųjų žinomų Lietuvos istorijai laikų turėjo ryšių su lietuviais, stengėsi juos krikštyti, šviesti ir kultūrinti, dėl to jų reikšmė Lietuvos gyvenime yra nemaža dar prieš protestantizmo antplūdį.

Jų reikšmė dar daugiau iškyla kovoje su protestantais ir protestantizmą įveikus. Juk jie pirmieji davė Lietuvai pradžios ir aukštesniausias mokyklas. Jie įkūrė ir išlaikė garsiąją Vilniaus Akademiją. Jie išpuošė Lietuvą garsiomis šventovėmis, mūrinių, skoningai pastatytomis bažnyčiomis ir vienuolynais. Jų dėka lietuvių lūpose suskambėjo religinės giesmės ir Lietuva prisipildė rūpintojėlių ir skausmingų madonų koplytėlėmis. Jie patys ano meto supratimu buvo įsilieję į gyvą tautos kūną. Jie padėjo kraštui daryti pažangą, džiaugtis jos laimėjimais ir patys pirmieji pajusdavo ir išgyvendavo jo nelaimes.

Jie pirmieji būdavo priešų apiplėšiami, nužudomi, ištremiami ir sunaikinami. Užtenka prisiminti tik švedų ir rusų invazijas: jų siautėjimą 1831 ir 1863 m. tautos sukilimo metu ir mūsų dienų Rusijos komunistų okupaciją. Savo likimą jie surišo su tautos likimu tiek pačioje Lietuvoje, tiek ir tremtyje. Jie ir dabar nenuleidžia rankų besidarbuodami dvasinei ir kultūrinei lietuvių tautos gerovei.

DR. VIKTORAS GIDŽIŪNAS, O.F.M.

Brooklyn, N.Y., J.A.V.

¹⁸⁴ V. GIDŽIŪNAS, *De Fratibus Minoribus in Lituania*, 59-60 psl.

MONASTIC ORDERS IN LITHUANIA IX-XV

by

VICTOR GIDŽIŪNAS, O. F. M., Th. D.

Summary

In this article the author examines the influence and the activities of the monastic orders from the time when the first monks met Lithuanians all through the final acceptance of christianity by Lithuania. Further the author states that there are some evidences which indicate that the first Benedictine monks met Lithuanian tribes already in the time of St. Ansgarus (801-865), and that St. Adalbert in 997 tried to baptize the Old Prussians and that St. Boniface-Bruno in 1009 did the same with the Yatvegians. Augustinian and Cistercian monks introduced Latvians and Prussians into christianity towards the end of XII century. Livonian Order which subjugated much in Livonia and Old Prussia sought to baptize Lithuanians by force, this Order existed XIII-XV centuries. Subsequently its aim of domination over the lands of Lithuanians was the cause of the Lithuanians not accepting christianity for a long time. In XIII century the Franciscans and Dominicans have established themselves near the coastal areas of Lithuania, they soon befriended Lithuanians. They remained on the side of Lithuanians in their constant struggle against the Livonian Order, and generally they became counselors to Grand Dukes Mindaugas, Vytenis and Gediminas. When Mindaugas embraced christianity these good monks advised him how to regulate the Church in Lithuania and that only the pope had authority over matters pertaining to the Church and not the Livonian Order. They helped Vytenis and Gediminas to promote their relations with the Western world and to denounce the Livonian Order as a political organization rather than a religious Order before the Supreme Pontiff. Both these Grand Dukes allowed Franciscans and Dominicans, and in fact, invited them into Lithuania. Dominicans later disintegrated, and the Franciscans remained until 1387. Their influence became significant when Jogaila and Vytautas were baptized and when they set out to christianize the whole nation. Franciscan Bishop Andrius Vasylo of Seretas took leadership for baptizing Lithuania. The people were instructed by the Franciscans from Vilnius. Later the same bishop upon the erection of a cathedral and the establishment of several parishes in 1388 was appointed

to be the first bishop of Vilnius. He also established the first school connected with the cathedral. He died in 1398. Another Franciscan, namely Jokubas Plichta became bishop of Lithuania and continued with the same zest to christianize Lithuania. Under these two bishops an independent Vicariate of Franciscans was established in Lithuania. Also the Augustinians in Bistrica and Benedictines in Trakai had their beginning in Lithuania. Later reformed Franciscans and Dominicans joined the ranks of the above mentioned monastic Orders.

DE. KASNE KURBUS
ARCHIVAS